

Problemi savremenog sveta

Institut za međunarodnu politiku i privredu, povodom 30-godišnjice svog rada, organizovao je »okrugli sto« o temi: PROBLEMI SAVREMENOG SVETA. Sa tog skupa donosimo izlaganja i poglede nekih učesnika za koje smatramo da mogu biti od interesa i za čitaoce »Vojnog dela«.

LEO MATES

Novi uvjeti djelovanja nesvrstanih zemalja

Jedna grupa varijabli u ovom našem svijetu, koji se tako brzo i temeljito mijenja, također su i uvjeti u kojima djeluju nesvrstane zemlje poslije završetka hladnog rata. Očekivanje većine površnih promatrača na Zapadu o tome da prestankom hladnog rata prestaje i razlog postojanja nesvrstanosti, bio je sasvim pogrešan i promašen. Ono se zasnivalo na manjkavoj ocjeni da se nesvrstanost sastoji prosto u traženju trećeg puta između dvije svrstanosti. Činjenice su, međutim, potvrdile tezu da je nesvrstanost imala razlog postojanja i bez obzira na podjelu svijeta na blokove, a na osnovu posebnih problema, političkih i ekonomskih, koji su ujedinili nesvrstane zemlje u jedinstveni pokret.

Govoreći o novim i promijenjenim uvjetima djelovanja, ne mislimo na veću ili manju zasnovanost razloga za postojanje pokreta nesvrstanih zemalja, nego na promjene u njihovom položaju, potrebama i mogućnostima realizacije svog programa. Ove promjene proizlaze uveliko iz novog načina ponašanja velikih sila, a prije svega najvećih svjetskih sila koje stoje na čelu jednog i drugog bloka, a prema tome i na izmjenu ponašanja samih blokova. Zato ćemo se ovdje, uglavnom, zadržati na toj okolnosti. Na mjesto bezobzirnog, totalnog i automatskog suprotstavljanja, kao i korištenja svake situacije i kretanja u svijetu za sticanje prednosti u hladnoratovskoj konfrontaciji, te su sile počele da svoje odnose usmjeravaju na suradnju, rivalstvo, ali nekada i na ograničeno sukobljavanje. U odnosu na treće zemlje, a posebno u manje razvijenim dijelovima

svijeta, one se više trude da stvore povoljne uvjete za sebe, i u političkom i u ekonomskom pogledu, da prošire svoj uticaj, nego da te zemlje guraju na sukobljavanje sa drugim blokom i s njim povezanim zemljama.

Ova promjena ponašanja nesumnjivo treba da se izvede iz okolnosti što je u međusobnim odnosima među svjetskim silama došlo do promjene. Sasvim je razumljivo da se odnos prema nekom regionalnom konfliktu mora ravnati prema osnovnim linijama ponašanja u međunarodnim odnosima, u prvom redu prema načinu odnosa između samih najvećih sila. Međutim, ovakva generalna analiza ne bi bila dovoljna. Potrebno je iskustvo svjetskih sila i promjenu ponašanja razmotriti konkretnije.

Prvi znak da je došlo do promjene pokazao se u reagiranju Sjedinjenih Američkih Država na građanski rat u Angoli poslije zauzimanja vlasti i formiranja vlade MPLA. Iako je Amerika od samog početka pomagala pokrete koji su se borili protiv MPLA, Kongres je odbio zahtjev administracije Ford — Kisindžer da odobri masovnu vojnu pomoć i uplitanje SAD u taj sukob. Taj postupak tada je bio protumačen uglavnom kao osjetljivost Kongresa i na opće odbijanje javnosti da prihvati ponovno uvlačenje u rat sličan onome u Vijetnamu, koji je Amerika tek nedavno izgubila i koji je platila teškim unutrašnjim poremećajima. Međutim, i u drugim slučajevima, kao što je, na primjer, bila oružana borba na jugoistoku Zaira na granici prema Angoli, i u vezi sa sukobom oko Zapadne Sahare, Amerika je ostala po strani i pored vrlo jasno i javno iznijetih simpatija. To isto se dogodilo i kada je Somalija zatražila vojnu pomoć u ratu protiv Etiopije, koja je primala masovnu vojnu pomoć iz Sovjetskog Saveza, pored učešća kubanskih jedinica u operacijama.

Ovakav preokret i odbacivanje automatske angažiranosti na strani koja se bori protiv štićenika drugog bloka, svakako je dublja i trajnija politička preorijentacija, a ne samo odbojnost prema »prljavim« ratovima. Prije svega, nastoji se da izbjegne suviše zaoštravanje sa drugom svjetskom silom, ali, isto tako, značajne su pouke iz iskustva koje je pokazalo da su ranija uplitanja dala vrlo slabe ili čak negativne rezultate. Jednom riječi, pokazalo se da je automatsko pretvaranje svakog regionalnog sukoba u sastavni dio konverze među svjetskim silama i opasno i da se ne isplati.

Istovremeno nije prestala, pa čak niti smanjila zainteresiranost tih sila za razvoj u raznim dijelovima svijeta. Prema definiciji, svjetska sila je ona država koja se interesira i koja je u stanju da se u značajnoj mjeri pojavi na svakom poprištu borbe ili političkog kretanja. To, naravno, ne znači da je takva sila ikada mogla ili da može,

zaista, uvijek da ostvari svoje ciljeve. Novija historija puna je slučajeva vrlo značajnih promašaja u tom pogledu (počevši od neuspjeha sovjetskog pritiska na Jugoslaviju, pa do poraza Amerike u Vijetnamu). Ipak, svjetske sile ne prestaju da se interesiraju za sve što se zbiva u svijetu. U onoj mjeri u kojoj slabi njihova sposobnost da po svojoj volji modeliraju kretanja i razvoj u svijetu, one su sve više podstaknute da bar povećaju svoj uticaj na pojedine zemlje gdje god je to moguće.

Iz toga, pak, slijedi sasvim drugačija zasnovanost između pojedinih zemalja, one su spremne da pomognu svojem šticićniku, ali uz osiguranje da sukob ne pređe određene granice i da se ne pretvori u aktivni i opasni elemenat iz domena međusobnih odnosa dviju svjetskih sila. U pogledu odnosa između svjetskih sila cilj uplitanja bi se čak mogao definirati kao suprotan onome što je obilježavalo njihovo uplitanje u vrijeme hladnog rata.

Ne treba izgubiti iz vida ni to što je sposobnost Sovjetskog Saveza da pruži vojnu pomoć udaljenim zemljama u velikoj mjeri porasla u toku posljednjih desetak godina. To se odnosi na mogućnosti isporuke modernog oružja i opreme i na sposobnost dostave tog materijala na veće udaljenosti u kratkom roku. Dovoljno je da se podsjetimo da je posljednjih godina isporuka ratnog materijala iz Sovjetskog Saveza znatno porasla. Danas postoje vrlo velike količine sovjetskog oružja u arsenalima nekih arapskih zemalja, u Etiopiji, Somaliji, Angoli, Tanzaniji, Južnom Jemenu i drugim zemljama Afrike, i u nekim zemljama Azije (Vijetnam, Kampučija, Laos, Indija i Pakistan). Ta izjednačenost sa pozicijama i mogućnostima Sjedinjenih Američkih Država u velikoj mjeri doprinosi stabilizaciji novonastalog stanja i uzdržanog ponašanja Amerike.

Ovaj novi odnos svjetskih sila prema zbivanju širom svijeta odrazio se i na vanjsko političko ponašanje nesvrstanih zemalja. One su manje sumnjičave u razvijanju veza i primanju pomoći od tih sila. U stvari, i ranije još dok je bio u toku hladni rat, to se moglo primijetiti kada nije bilo neposredne opasnosti da bi primanje pomoći moglo uticati na politiku date zemlje. Najistaknutiji primjeri su, naravno, Egipat i Indija, kao i Pakistan. Sve su te zemlje pristale da prime sovjetsku vojnu pomoć, upravo zato što nije postojala opasnost, ili tako su njihovi lideri zaključivali, da one izgube sposobnost da dalje autonomno određuju svoju spoljnu politiku.

U slučaju Egipta, tako je barem izgledalo, sovjetska pomoć neće imati veći spoljnopolitički značaj, budući da je postojala identičnost gledišta u pogledu centralnog i dominantnog problema sukoba sa Izraelom. No, kasnije se pokazalo da diferencije ipak postoje. Naser

je tada optužio SSSR, a Sadat je to ponovio, da on želi stanje »ni rat ni mir«, koje je štetno po interese Egipta. Na tome se i slomila suradnja između Egipta i Sovjetskog Saveza. Indija se osjećala tim sigurnijom, što je postojao obostrani neprijateljski stav prema Kini. U odnosu prema Pakistanu, vojni materijal je stizao iz Sovjetskog Saveza u obje zemlje, pa se time poništavala mogućnost političkog manipulisanja s te strane. U novije vrijeme, upravo u vezi s počecima razvijanja boljih odnosa između Kine i Indije, došlo je i ovdje do modifikacije. Pakistan, pak, primao je materijal i od Kine i iz Sjedinjenih Država, pa hladnoratovsko svrstavanje nije prijeto.

No, to su, u stvari, bili izuzetni slučajevi veza s jednom od svjetskih sila, koje su bile moguće u vrijeme hladnog rata bez gubitka samostalnosti zemalja primalaca pomoći. Te mogućnosti su se znatno povećale u novoj eri, u kojoj primanje pomoći ne stvara obavezu uključivanja u međublokovsku konfrontaciju. Uslijed toga dolazi sve češće do toga da pojedine nesvrstane zemlje pristaju da razviju, ne samo tijesne ekonomske veze, nego primaju i vojnu pomoć u velikim količinama, ne smatrajući da je time ugrožen njihov status nesvrstanih zemalja.

Uz to treba imati u vidu i okolnost da se ekonomsko stanje i položaj u međunarodnim odnosima sve više otežava za ogromnu većinu nesvrstanih zemalja. Istovremeno akcija oko stvaranja novog ekonomskog poretka ide vrlo sporo i ne obećava da će na vrijeme riješiti goruće probleme tih zemalja. Ubrzanje ove akcije jedva da je moguće. Tome ne stoji na putu samo nespremnost industrijski razvijenih zemalja da učine potrebne ustupke, nego i teškoća da se u globalnoj svjetskoj debati riješe svi pojedinačni i specifični problemi pojedinih zemalja. Time se stvara povoljnija mogućnost, a svakako i vrlo veliko iskušenje za pojedine zemlje da potraže izlaz iz svoje teške situacije u posebnim i direktnim pregovorima sa pojedinih silama, a u prvom redu sa svjetskim silama ili sa grupama zemalja koje su pod njihovim uticajem.

Tako je postepeno nastala tendencija da se na veze sa velikim silama, uključujući i dvije svjetske supersile, u mnogim nesvrstanim zemljama ne gleda više sa zaziranjem i sumnjom, nego sa sve većom nadom i očekivanjem spasa iz teške situacije. Štaviše, iskustva u vezi sa nekim slučajevima unutrašnjih ekonomskih teškoća ili sporova sa susjedima, pokazala su da se može ući u tijesne odnose sa velikim partnerima, a da time na izgled ne dođe u pitanje autonomija u odlučivanju u spoljnoj politici.

Ova tendencija tim više se širi, što je sve očiglednije, što se vidi iz pojedinih primjera da su neke zemlje u najtežim svojim trenu-

cima zaista primale vojnu i ekonomsku pomoć, a ipak nisu izgubile nezavisnost. Uostalom, Jugoslavija je značajan primjer u tom pogledu. Njezina politika ostala je nepromijenjena i u unutrašnjim i u vanjskim pitanjima, iako je ona poslije pritiska 1948. godine, primala pomoć iz Amerike. No, treba još jednom podvući, u novonastaloj situaciji opasnost od gubitka nezavisnosti izgleda na prvi pogled neuporedivo manja, s obzirom na poslijehladnoratovsko stanje i detanta u odnosima Istok — Zapad.

Nema sumnje da je takva tendencija vrlo opasna po jedinstvo i akcionu sposobnost pokreta nesvrstanih zemalja. Ne treba, naime, zaboraviti da je u velikoj mjeri suzdržano ponašanje svjetskih sila prema manjim i manje razvijenim zemljama, u velikoj mjeri uvjetovano velikom težinom i uticajem pokreta nesvrstanih zemalja u međunarodnim odnosima. Ukoliko bi to djelovanje i taj uticaj oslabili uslijed separatnih i divergentnih akcija većeg broja zemalja, ta okolnost bi izgubila na značaju, a ponašanje velikih sila postalo bi opet do krajnosti arogantno.

Ne treba zaboraviti na ponašanje Sjedinjenih Američkih Država prema Čileu. Tu se nije radilo o uvlačenju Čilea u hladni rat, nego o jačanju, čak i održanju američkih pozicija i uticaja. Dakle, to je bila situacija koja odgovara stanju detanta, a ne hladnog rata. Ipak, i u ovoj situaciji, dakle u nastojanju jačanja vlastitog uticaja, mala zemlja može vrlo teško da nastrada. Drugim riječima, iako je nova orijentacija proizvod prestanka hladnog rata, to je ipak obazriv i umjeren stav velikih sila pretežno rezultat moći i uticaja pokreta nesvrstanih zemalja. Ugrožavanje tog položaja, dovelo bi nesumnjivo do obnavljanja teških oblika miješanja u unutrašnje poslove i pritiska na manje i slabije razvijene zemlje. Trenutne prednosti i prividna bezopasnost za nezavisnost zato mogu navesti pojedine zemlje na razvoj takvih odnosa koji se u dužem roku mogu pokazati kao vrlo opasni.

Opasnost od povezivanja pojedinih nesvrstanih zemalja sa jednom ili drugom svjetskom silom ili sa državama koje su s njima povezane, sigurno je veća nego ikada u povijesti pokreta. Međutim, ona se ne može otkloniti naprosto propovijedanjem jedinstva, nego samo takvom akcijom koja će maksimalno zadovoljiti potrebe i težnje svake pojedine nesvrstane zemlje. Da bi se to postiglo, svakako nije dovoljno samo voditi globalni dijalog Sjever — Jug, nego omogućiti elastičnim metodama specifični prilaz problemima pojedinih zemalja i grupa zemalja posebno, ali u općem okviru uvjeta i političke akcije pokreta nesvrstanih zemalja. To praktički znači: pregovaranje u manjim grupama uz podršku cjeline,

O nekim činionicima promene položaja zemalja u razvoju u svetskoj privredi

Mnogo i podrobno analiziran i dokazivan nepovoljan položaj zemalja u razvoju u svetskoj privredi teži da se i dalje reprodukuje u granicama dosadašnjih institucionalnih mehanizama i odnosa snaga u njoj. Po predviđanjima Svetske banke, može se očekivati da će se raspon u stepenu razvijenosti između najmanje razvijenih i razvijenih zemalja, koji je u 1975. godini bio 1:36, u 1985. godini proširiti na 1:45.¹

Istovremeno, međutim, sredinom sedamdesetih godina, više nego ikada, ispoljile su se i afirmisale snage koje insistiraju na promenama međunarodnog ekonomskog i političkog poretka.

U borbi između ovih suprotnih sila, između starog i novog, menjaće se, nipošto ne jednoznačno, i položaj zemalja u razvoju u svetskoj privredi. Kakve će to promene biti zavisi:

- a) od budućeg dejstva faktora onih promena koje su već u toku;
- b) od dejstva drugih dugoročnih faktora koje već možemo anticipirati; i
- c) od načina korišćenja ovih činilaca od strane zemalja u razvoju u menjanju strukture i institucionalnih mehanizama međunarodnih ekonomskih odnosa.

Činioci koji utiču na položaj zemalja u razvoju u svetskoj privredi su, inače, veoma brojni i ne svode se samo na one koji su ekonomskog karaktera. Politički, geopolitički i vojnostrateški faktori su takođe od vrlo velikog značaja. Uzmimo samo kao primer razoružanje. Kakve bi mogućnosti za ubrzanje razvoja i povećane transfere realnih resursa moglo da pruži smanjenje izdataka na oružje i preorijentacija značajnog dela naučno-tehničkog potencijala na rešavanje privrednih i socijalnih pitanja.

Ovom prilikom, međutim, biće razmatrane samo ključne, dugoročne ekonomske determinante promene položaja zemalja u razvoju u svetskoj privredi. To su, prvenstveno, raspoloživi činoci proizvodnje, proizvodni potencijal i oni faktori koji obezbeđuju učešće

¹ Govor R. S. McNamare, 4. X 1976, Manila.

zemalja u razvoju u svetskoj razmeni i finansijskim tokovima. Dru-
gim rečima, izgleda da će još dugo ostati značajno sledeće pitanje
međunarodnih odnosa: kakva je i na kojim činiocima se zasniva eko-
nomska moć zemalja u razvoju, odnosno koji su to objektivno dati
faktori koji mogu da vode ka izmeni odnosa snaga u svetskoj privredi
u korist zemalja u razvoju.

1. U ukupnom i privredno aktivnom stanovništvu sveta zemlje
u razvoju čine sve veći deo. Stope rasta stanovništva u razvijenim
tržišnim ekonomijama stabilizovale su se posle 1965. godine, na nivou
od oko 1% prosečno godišnje. U zemljama u razvoju, međutim, ove
stope još uvek u proseku iznose 2,5% godišnje. Kao rezultat tih raz-
lika u rastu populacije, u 2000. godini se očekuje da će svet imati
6,4 milijardi stanovnika, a od toga 5 milijardi u zemljama u razvoju.²

Sudeći po ovim demografskim trendovima i procenama, sadašnje
razvijene zemlje činiće krajem ovog veka svega oko 20% svetskog
stanovništva. Teško je verovati da takva opadajuća manjina može
na duži rok zadržati kontrolu privredne, finansijske i političke sud-
bine sveta.

2. Danas se u svetu pod stalnom obradom nalazi 3,6 milijardi
jutara zemljišta (oko 11% površine Zemlje). Veći deo ovih površina
prostire se severno od ekvatora. Sa izuzetkom Azije, zemlje u raz-
voju, međutim, raspolažu obradivim površinama koje po stanovniku
nisu ispod svetskog proseka. Šta više, značajne potencijalno obradive
površine nalaze se u subsaharskoj Africi i amazonskom basenu Bra-
zila.³ Za sada su tropska zemljišta pogodnija za ispašu nego za inten-
zivnu obradu. Troškovi uvođenja tropskih zemljišta u eksploataciju
su, naime, visoki, što znači da je još za izvesno vreme jeftinije inten-
zivirati proizvodnju na sadašnjim obradivim površinama.

Intenziviranje proizvodnje, međutim, ima svoje granice. Daljim
povećanjem potreba za osnovnim poljoprivrednim proizvodima doći
će neminovno i do korišćenja slobodnog zemljišta u zemljama u raz-
voju. Prema studiji UN »Budućnost svetske privrede«⁴ do 2000.
godine, moguće je fond obradivog zemljišta u zemljama u razvoju
povećati za 30% u odnosu na 1970. godinu. Nema ozbiljnijih tehno-
loških prepreka ni za znatno povećanje produktivnosti u poljopri-
vrednoj proizvodnji zemalja u razvoju.

² Development Cooperation, 1975. Review, OECD, Paris 1975, str. 73.

³ L. Brown, *By Bread Alone*, Praeger Publishers, New York — Washing-
ton 1974, ss. 77—79.

⁴ *The Future of the World Economy*, Preliminary Version, United Na-
tions, 1976.

Ove činjenice omogućuju konstataciju da u budućnosti sa zemljama u razvoju treba računati ne samo kao sa velikim potrošačima, već i sve značajnijim proizvođačima hrane i osnovnih poljoprivrednih proizvoda.

3. Još veći značaj u svetskoj privredi zemljama u razvoju pripada po njihovom učešću u drugim vrstama proizvodnih resursa.

Kao rezultat dosadašnje strategije industrijalizacije u razvijenim zemljama, pri deformisanim relativnim cenama pojedinih vidova energije, enormno je porastao značaj nafte u strukturi svetskih energetskih bilansa.

Procene sačinjene posle izbijanja »energetske krize« kazuju da je potrošnja nafte u svetu cenovno relativno neelastična i da ne treba očekivati značajnije smanjenje njenog udela u strukturi energetske potrošnje. Iako su i same veliki proizvođači nafte, SAD i socijalističke zemlje SEV-a, zajedno sa zapadnoevropskim zemljama čine glavne njene potrošače. Dok su socijalističke zemlje u tom pogledu samodovoljne, SAD i zapadnoevropske zemlje u značajnoj meri zavise od uvoza sirove nafte. U 1977. godini udeo uvoza u ukupnoj potrošnji nafte iznosio je u SAD 45,0%, a u Evropskoj ekonomskoj zajednici u celini još od 1973. iznosi 98,2%, u Japanu 100% i u Australiji 40%.⁵

Pošto se radi o neobnovljivom izvoru energije, položaj zemalja u razvoju na dugi rok mora se ceniti na osnovu podataka o stanju rezervi.

Tabela 1

RASPORED SVETSKIH REZERV FOSILNIH GORIVA⁶

(Stanje 1. I 1975.)

— u procentima —

Regioni	Sirova nafta	Prirodni gas	Ugalj
Zapadne razvijene zemlje	10,6	21,5	55,1
Socijalističke zemlje	15,5	33,1	41,6
Zemlje u razvoju	73,9	45,4	3,3
Ukupno	100,0	100,0	100,0
Učešće u ukupnim rezervama (100%)	13%	9%	59%

Ako se ostvare ranije procene, po kojima će i u 1990. godini 63% proizvodnje energije u svetu poticati od eksploatacije nafte i prirod-

⁵ R. D. Hansen, *The US. and World Development, Agenda For Action 1976*. Praeger Publishers, New York 1976, str. 163.

⁶ PDR of Algeria, *Conference of Sovereigns and Heads of State of OPEC Member Countries*, Algiers, March 1975, str. 233.

nog gasa, zemlje u razvoju (posebno OPEC) ostaće trajno jedna od ključnih determinanti energetske situacije u svetu. Ova činjenica utiče na odgovarajuću kupovnu i širu ekonomsku moć, koja može dovesti ne samo do povećanja međunarodne trgovine, već i do opšteg poboljšanja položaja zemalja u razvoju u svetskoj privredi. Drugim rečima, energetske izvoru, zajedno sa drugim ekonomskim potencijalima, mogu zemljama u razvoju obezbediti neophodnu pregovaračku i ekonomsku moć u borbi za ostvarenje novog međunarodnog ekonomskog poretka.

4. Znatno je teže oceniti značaj drugih mineralnih resursa zemalja u razvoju, nego na području energetike. Stepenu istraženosti mineralnog bogatstva u ovim zemljama je mnogo niži nego u razvijenom svetu. Zato je stvarni udeo zemalja u razvoju u mineralnom bogatstvu sveta verovatno značajno veći nego što pokazuju podaci o stanju istraženih rezervi. Njihov udeo u proizvodnji osnovnih mineralnih sirovina niži je od učešća u raspoloživim rezervama i zbog nerazvijenosti komunikacija, zbog čega se mnogi izvori ne eksploatišu. Kada se radi o proizvodnji osnovnih metala, pada u oči činjenica da je udeo zemalja u razvoju u rudničkoj proizvodnji mnogo veći nego u topioničkoj proizvodnji metala. To je odraz dosadašnjeg (kolonijalnog) tipa industrijskog razvoja u razvijenim zemljama, zasnovanog na preradi sirovina iz zemalja u razvoju. Ova vrsta »podela rada« prenosila se i na dalje faze prerade osnovnih metala. Ilustrativan je primer proizvodnje rude gvožđa i čelika u svetu.

Od uvoza gvozdene rude najviše zavise i u njenoj preradi u velikoj meri zapošljavaju svoju industriju Japan, Zapadna Evropa i SAD. Svoje rudno bogatstvo najmanje eksploatišu, a najviše izvoze Afrika, Južna Amerika, Australija i Azija.

Položaj zemalja u razvoju već je danas nešto povoljniji u proizvodnji obojenih i plemenitih metala.

Po visokoj proizvodnji (u odnosu na svetsku) zemlje u razvoju posebno se ističu kada je reč o kalaju, bakru, olovu i cinku. Realno je očekivati dalje povećanje njihovog učešća u svetskoj proizvodnji (naročito u topioničkoj) ovih proizvoda.

Ojačana pozicija zemalja u razvoju u proizvodnji osnovnih mineralnih resursa od velikog je značaja za njihove odnose sa razvijenim zemljama. Najveći deo razvijenih zemalja već sada upravo u ovoj grupi industrijskih sirovina pokazuje najveći stepen uvozne zavisnosti. Ona je izuzetno visoka, u celini posmatrano, u Evropskoj ekonomskoj zajednici i u Japanu, ali i u SAD je u mnogim sektorima veoma značajna.

5. Izneti podaci su ukazali na značaj prirodnih resursa zemalja u razvoju za njihov budući položaj u svetskoj privredi. U nekim elementima pokazan je značaj ovih zemalja u svetskoj proizvodnji. Međutim, znatno teže je, sagledati sadašnji i budući udeo zemalja u razvoju u industrijskoj proizvodnji sveta.

Zemlje u razvoju u sedamdesetim godinama daju svega 7% industrijske proizvodnje sveta. Ako se ima u vidu da je i u konkretnim uslovima najvećeg broja zemalja u razvoju industrijalizacija stvarni sinonim za privredni razvoj, očigledno je da predstoji povećanje učešća zemalja u razvoju u industrijskoj proizvodnji sveta. Taj udeo se veoma sporo povećava, s obzirom na mali udeo (14%) zemalja u razvoju u društvenom proizvodu sveta, i pored činjenice što industrijska proizvodnja u ovim područjima raste brže nego u razvijenim zemljama.

Na duži rok, naravno, treba očekivati značajan stepen industrijalizacije današnjih zemalja u razvoju. Za sada je, međutim, jedini konkretno definisan cilj, koji obuhvata zemlje u razvoju u celini, preporuka Konferencije iz Lime da bi u 2000. godini zemlje u razvoju trebalo da učestvuju u industrijskoj proizvodnji sveta sa najmanje 25%. To podrazumeva znatno brži rast njihove industrije od 8% godišnje, što je predviđeno programom druge dekade razvoja OUN. Ako se ima u vidu da je početkom sedamdesetih godina celokupna (uključujući industrijsku) proizvodnja zemalja u razvoju činila svega 14,2% društvenog proizvoda sveta, ovaj zadatak izgleda još ozbiljniji.

S druge strane, međutim, iz odgovarajućih proučavanja proizilazi da bi za ostvarenje stope rasta društvenog proizvoda zemalja u razvoju u celini od samo 5% prosečno godišnje, do 2012. godine trebalo obezbediti čak i znatno viši njihov udeo u industrijskoj proizvodnji sveta.⁷

Iz činjenice da privredni razvoj podrazumeva ubranu industrijalizaciju, nipošto ne sledi zaključak da će zemlje u razvoju u budućnosti biti manje značajan segment svetske trgovine industrijskim proizvodima, odnosno da se mogućnosti industrijskog izvoza u njihov region makar i relativno umanjuju. Iskustvo je pokazalo da se velika većina zemalja u etapama ubranog razvoja i industrijalizacije upravo sve više otvara prema svetskom tržištu, jer je industrijalizacija kompleksan proces investiranja, izbora proizvoda, projekata i tehnologija, koji se teško mogu realizovati isključivo sopstvenim snagama. Uvoz se, po pravilu, i dalje povećava menjajući strukturu u korist

⁷ J. Tinbergen, *Reshaping the International Economic Order*, E. P. Dutton and Co., New York 1976, str. 92—94.

opreme i reprodukcioni materijala. Zemlje u razvoju bi i po tome osnovu u buduće trebalo da imaju veći udeo u svetskoj trgovini.

6. U početku smo ukazali na činjenicu da je širenje jaza između bogatih i siromašnih bilo praćeno i dugoročnom tendencijom opadanja učešća zemalja u razvoju u svetskoj trgovini.

Karakteristično je, međutim, da i takvo učešće u svetskoj robnoj razmeni (oko 18% u 1972. godini) znatno premašuje njihov udeo u svetskoj proizvodnji (14,2% u 1973. godini), a pogotovu udeo u industrijskoj proizvodnji sveta (oko 7% početkom sedamdesetih godina). Ova pojava konzistentna je sa činjenicom što su zemlje u razvoju zapravo više upućene na svetsko tržište i više otvorene prema njemu nego razvijene zemlje.

UDEO IZVOZA I UVOZA ROBE I USLUGA⁸
U DRUŠTVENOM PROIZVODU⁹

Tabela 2

— u procentima —

	Izvoz robe i usluga			Uvoz robe i usluga		
	1960.	1970.	1973.	1960.	1970.	1973.
Zemlje u razvoju	14,8	13,8	18,5	16,0	16,7	18,1
Razvijene tržišne privrede	12,0	13,5	14,5	11,6	13,2	14,4
Centralno-planske privrede	7,2	8,2	19,9	7,5	8,3	19,7

Ranija velika upućenost zemalja u razvoju na svetsko tržište bila je uslovljena kolonijalnim tipom i uslovima privrednog razvoja. Veliki deo resursa i primarne proizvodnje izvožen je u metropole da bi u prerađenom stanju bio uvezen. Najveći deo izvoza bio je (a i danas je u velikoj meri) rezultat transakcija multinacionalnih kompanija koje kontrolišu primarnu proizvodnju i svojom mrežom filijala kontrolišu tržište mnogih zemalja u razvoju. Proizilazi da visoka upućenost zemalja u razvoju na svetsko tržište nije bila rezultat svesne i samostalne odluke, već posledica politike usmerene na jačanje njihove zavisnosti od metropola. U tom smislu visok udeo izvoza i uvoza robe i usluga u njihovom društvenom proizvodu još ne odražava željeni način njihovog uključivanja u međunarodnu podelu rada.

Posle 1973. godine udeo zemalja u razvoju u svetskoj trgovini značajno je povećan.

⁸ Bez tzv. faktorskih usluga: bez kamate po zajmovima i kreditima i radničkim doznakama.

⁹ Izvor: JBRD, *World Tables 1976*, str. 409.

Zemlje u razvoju su u 1974. i 1975. godini davale oko četvrtinu svetskog izvoza. Kod pojedinačnih proizvoda njihov udeo u svetskom izvozu mnogo je veći. U grupi od devetnaest primarnih proizvoda¹⁰ zemlje u razvoju obezbeđuju preko 50% svetskog izvoza.

Već iz ovoga bi se moglo naslutiti da strukturu izvoza zemalja u razvoju i dalje karakteriše visok udeo mineralnih i poljoprivrednih sirovina.

Zahvaljujući činjenici što većina zemalja uvozi hranu i što i između industrijskih zemalja postoji razvijena razmena opreme i mašina, struktura uvoza zemalja u razvoju manje odudara od svetskog proseka nego struktura njihovog izvoza. Očigledno je, međutim, da tom strukturom dominiraju industrijski proizvodi; od reprodukcioni materijala i opreme do finalnih proizvoda. Sa stanovišta izvoznika, struktura uvoza zemalja u razvoju privlačna je i pruža mnoge mogućnosti.

Ne samo po strukturi svog uvoza, već i po njegovom obimu (22,6% svetskog uvoza), ne samo posle krize iz 1973. godine već i od ranije, zemlje u razvoju su značajno tržište za mnoge razvijene zemlje.

U 1975. godini, udeo zemalja u razvoju u izvozu razvijenih tržišnih privreda premašio je sve ranije zabeležene nivoe.

Tabela 3

UDEO ZEMALJA U RAZVOJU U IZVOZU NEKIH RAZVIJENIH
ZEMALJA U 1975. GODINI¹¹

— u procentima od ukupnog
izvoza zemlje porekla —

	Ukupno	OPEC	Ostale ZUR
Australija	28,2	5,1	23,1
Francuska	30,2	8,5	21,7
SR Nemačka	23,0	7,3	15,7
Italija	28,9	10,3	18,6
Japan	51,0	14,1	36,9
Švajcarska	25,8	6,1	19,7
Velika Britanija	30,8	9,1	21,7
SAD	38,3	9,2	29,1
Ukupno OECD-DAC zemlje	28,6	7,7	20,9

¹⁰ Boksit i koncentрати, bakar i legure, rude i koncentрати mangana, rude i koncentрати kalaja, kalaj i legure, kakaovac, kafa, čaj, pamuk, juta, susam, kaučuk, pirinač, šećer, banane, kokosovo ulje, kokosovo brašno i pogača, kikiriki proizvodi, palmovo ulje, kokosov orah (izvor UNCTAD, TD /192/ supp. 1. str. 20).

¹¹ *Development Cooperation 1976. Review*, OECD, Paris 1976, str. 269.

Ovaj nivo upućenosti na tržišta zemalja u razvoju relativno je visok i po drugim merilima. U izvozu na tržišta zemalja u razvoju Velika Britanija stiže 5,9% svog društvenog proizvoda, Holandija 8,9%, Japan 5,8%, Švajcarska 6,0%, SR Nemačka 4,9%, Francuska 4,7%, Italija 5,8%, Australija 4,0%, a SAD 2,8%.

7. Svetska trgovina i tokovi kapitala su međusobno komplementarne aktivnosti svetske privrede. Trgovinska razmena je glavna determinanta platnobilansnih salda, a suficiti i deficiti platnih bilansa su osnovna odrednica međunarodnih tokova kapitala. Do nedavno za zemlje u razvoju bilo je karakteristično da je njihova finansijska moć bila još manja nego njihov udeo u svetskoj trgovini. Nedovoljna finansijska potpora predstavljala je hendikep njihovom izvozu.

Platnobilansni deficiti zemalja u razvoju i suficiti razvijenih bili su do sada osnovni polovi između kojih je dolazilo do međunarodnog strujanja kapitala. Do 1973. godine ti tokovi imali su, uglavnom, sledeće karakteristike. Zemlje u razvoju su (u razdoblju 1960—1973) imale deficite koji su činili 14—20% deviznih prihoda od izvoza robe i usluga, a razvijene zemlje su beležile suficite u visini od 3,3—6,1% u odnosu na respektivnu osnovu. U apsolutnom iznosu suficit razvijenih je (sa izuzetkom 1970. godine) uglavnom bio za blizu 50% veći od deficita manje razvijenih zemalja. Deficit zemalja u razvoju pokrivao se (ovim redosledom) dugoročnim i kratkoročnim zaduživanjem, jednostranim transferima (pomoć i doznake) i prilivom inostranih sredstava u obliku direktnih investicija.¹²

Posle 1973. godine dolazi do smanjenja suficita ili do pojave deficita u platnim bilansima razvijenih zemalja. Slična ili mnogo nepovoljnija tendencija ispoljava se i u većini zemalja u razvoju, a kao nov izvor velikih suficita u prvi plan izbijaju zemlje OPEC.

Suprotno onome što se očekivalo, višestruki porast cena nafte i drugih osnovnih sirovina nije izazvao izuzetno visok deficit platnog bilansa grupe industrijskih zemalja. Kao celina, one su samo u 1974. godini imale deficit, da bi već u 1975. godini ostvarile dvostruko veći suficit. Pojedine među njima (Velika Britanija, Italija i Japan) imale su deficite većeg i trajnijeg značaja, ali su oni bitno nadmašeni suficitima drugih (pre svega SAD i SR Nemačke).

Ostale zemlje, primarni proizvođači, među kojima pre svega zemlje u razvoju, doživljavale su eksploziju platnobilansnih deficita. Oni su izazvani recesijom u razvijenom svetu i povećanjem cena nafte. Dok su industrijske zemlje i u godini deficita uspevale da preko postojećih međunarodnih mehanizama finansiraju svoj deficit

¹² Prema podacima iz *JBRD World Tables 1976*, op. cit, str. 464—465.

i povećanje deviznih rezervi, pa čak i da ostvare neto odliv u kapitalnom bilansu, zemlje u razvoju su bile prinuđene da iscrpljuju devizne rezerve i da se visoko zadužuju u inostranstvu.

Zemlje proizvođači i izvoznici nafte postale su izvor najvećih platnobilansnih viškova. One su te viškove prvenstveno plasirale u devizne rezerve, odnosno depozite u rezervnim valutama, a samo manjim delom ih koristile za odobrenje zajmova i kredita zemljama sa deficitom platnog bilansa. I po prvom, i po drugom osnovu, OPEC zemlje su, međutim, postale značajan izvor sredstava za međunarodna tržišta novca i kapitala.

Iako sa tendencijom smanjivanja, platnobilansni suficiti OPEC zemalja se i dalje nastavljaju. Njihovo smanjivanje je delimično posledica nešto smanjene potrošnje i umerenije politike cena nafte, a delom je izazvano neprekidnim povećanjem izvoza robe i usluga.

Tabela 4

TEKUĆI PLATNI BILANS OPEC ZEMALJA¹³

— u mlrd \$ —

	1974.	1975.	1976.	1977.
Prihodi od nafte	104,0	96,1	116,1	125,4
Ostali izvoz	5,7	5,1	6,0	7,5
Ukupan izvoz	109,7	101,2	122,1	132,9
Uvoz robe	—37,2	—58,8	—67,9	—79,8
Uvoz usluga	— 9,3	—14,4	—17,1	—19,4
Transferi	— 3,5	— 3,9	— 5,0	— 5,1
Prihodi od investicija	2,2	5,5	7,0	10,0
Suficit tekućeg bilansa	61,9	29,6	39,1	38,6

Treba očekivati da će u buduće upotreba ovih viškova biti povoljnija sa stanovišta zemalja u razvoju. Naime, u godini prvog velikog suficita (1974.) 33,4% ovih sredstava našlo se na evrodeviznim tržištima; 26,7% pretvorilo se u državne obveznice, bankovne depozite, akcije i druge hartije od vrednosti u SAD i Velikoj Britaniji; 6,6% dato je u vidu dugoročnih zajmova drugim razvijenim zemljama; 6,6% sredstava (uglavnom u vidu bilateralne pomoći i preko IBRD) koristile su zemlje u razvoju; 3,7% čine direktne i portfolio investicije u drugim zemljama (nenavedenim); a 3,8% činilo je doprinos OPEC zemalja »naftnoj olakšici« pri Međunarodnom monetarnom fondu.¹⁴

¹³ Chase, *International Finance*, 21. 02. 1977, str. 8.

¹⁴ R. D. Hansen, *The US and World Development*, str. 214. Ostatak do 100% čine greške i propusti u evidenciji i korekcija za razliku između vrednosti izvezene i naplaćene količine nafte.

Ne bi, međutim, trebalo potcenjivati obim sredstava OPEC koja su u vidu pomoći i drugim oblicima transferisana u zemlje u razvoju. Postoji mogućnost da postojeće evidencije još uvek nepotpuno registruju ove tokove. Jedna posebna anketa i analiza UNCTAD, na primer, ukazuje na izuzetno brzo povećanje planiranih ili odobrenih iznosa ovih sredstava i nešto sporiji rast njihovog stvarnog korišćenja. Ukupna sredstva OPEC (pomoć i zajmovi) usmerena u zemlje u razvoju i multilateralne institucije odobrena su u 1974. godini u visini od 14,9 milijardi dolara, a u prvom polугоđu 1975. godine od 10,7 milijardi. Korišćenje ovih sredstava iznosi 7,0 milijardi dolara u 1974. godini, odnosno 4,23 milijarde u prvom polугоđu 1975. godine.¹⁵

U odnosu na veličinu svog društvenog proizvoda, OPEC zemlje izdvajaju mnogo više sredstava za unapređenje razvoja zemalja u razvoju nego razvijene zemlje. Za sada su ova sredstva u najvećoj meri usmeravana bilateralnim putem u arapske zemlje.

Buduća veličina ovih tokova finansijskih sredstava prvenstveno će zavisiti od deviznih prihoda od nafte i apsorpcionog kapaciteta samih OPEC zemalja. Umereniji porast »viškova« očekuje se iz oba razloga. U meri u kojoj će opadanje viškova biti izazvano povećanim apsorpcionim kapacitetom OPEC zemalja, ova tendencija ne mora da zabrinjava. Veći obim investicione aktivnosti i uvoza robe i usluga u ovim zemljama pružaće nove mogućnosti za unapređenje robne razmene, proizvodne, investicione i tehnološke saradnje. Kupovna moć ovih zemalja, umesto finansijskih viškova, delovaće u obliku tražnje za investicionim i potrošnim dobrima industrijskog porekla. Industrijalizacija ovih zemalja samo će pojačati ove oblike uvozne tražnje.

Porasla finansijska moć jednog dela zemalja u razvoju, na duži rok se, uz adekvatne napore, mora odraziti i na sticanje većeg uticaja na kreiranje međunarodnog monetarnog sistema i na stvaranje povoljnih uslova za međunarodno finansiranje zemalja u razvoju.

¹⁵ UNCTAD N., *Economic Cooperation among Developing Countries*, TD (192) SUPPL, tabela 4.

„Evrokomunizam“ i supersile

Termin »evrokomunizam« pojavio se u savremenom političkom rečniku sredinom sedamdesetih godina, u vreme kada su komunističke partije zapadnoevropskog Sredozemlja beležile uspon uticaja u svojim zemljama, a u Italiji i Francuskoj pojavile se i kao kandidati za učešće u vlasti. Iako osobenosti ovih partija, obeležene pojmom »evrokomunizam«, imaju dugoročniju genezu i ne mogu se smatrati novinom sedamdesetih godina, njihov rastući uticaj u datom periodu stavio ih je u središte opšte pažnje i dao im značaj koji danas imaju. Taj značaj nema samo unutrašnje-političku dimenziju već i međunarodnu, budući da se radi o jednom regionu kakav je zapadna Evropa, koja u politici supersila ima nesumnjivo značajno mesto. Evropa je kontinent na kome su dve supersile najneposrednije sučeljene po političkim i vojnostrateškim interesima, a i po vojnoj sili koja je na tom prostoru angažovana. Tu je najvidljivija i prilično opipljiva podela interesnih sfera među njima. »Evrokomunističke« partije nalaze se u regionu koji spada u radijus NATO-a, na području gde su prisutni krupni ekonomski, politički i vojnostrateški interesi SAD, stoga i predstavlja njihovu interesnu sferu.

Međutim, komunističke partije zapadne Evrope nisu spremne da blokovsku podelu prihvate kao nešto zauvek dato. Naprotiv, one se zalažu za prevazilaženje blokova u Evropi i u međunarodnoj politici uopšte. Viziju budućnosti zapadne Evrope »evrokomunističke« partije su ocrtale još 1974. na Briselskoj konferenciji zapadnoevropskih komunističkih partija, kada su se orijentisale na stvaranje tzv. Evrope trudbenika, koja se ne sagledava kao privesak zapadnog ni istočnog bloka, ali ni kao protivnik jednog ili drugog, već pre svega kao ravnopravni partner u rešavanju akutnih problema međunarodne zajednice. Tako se antiblokovska opredeljenost »evrokomunističkih« partija povezuje sa interesom za jačanje stvarne nezavisnosti zapadnoevropskog regiona.

Iz takve pozicije izrasta, zatim, i odnos datih partija prema popuštanju zategnutosti i miroljubivoj koegzistenciji. Ni jedno ni drugo ove partije nisu spremne da primaju statično, kao faktor održavanja status-a quo pre svega u Evropi, a time i u svetu, već kao

preduslov jačanja progresivnih snaga i njihove borbe za korenite društvene promene. Kada su odlučno protiv »revitalizacije« NATO, za vojni detant paralelno sa političkim, za kolektivnu evropsku bezbednost, za pretvaranje Sredozemlja u zonu mira itd. — ove partije zalažu se za međunarodne odnose u kojima neće dominirati interesi velikih sila u čijoj senci svi ostali, pa i zapadna Evropa, treba da traže modus vivendi. U shvatanjima tih partija »Evropa trudbenika« je deo njihove borbe za trasiranje socijalističkih puteva u ovom delu sveta, u čemu one vide jedini trajni izlaz iz krize u kojoj se zapadno-evropsko društvo nalazi. A trasiranje tih puteva s perspektivom socijalističkog preobražaja zapadne Evrope nesumnjivo ne znači održavanje već menjanje postojećeg socijalnog i političkog status-a quo, što nosi u sebi potencijalno ugrožavanje interesa velikih sila u njihovim sferama uticaja.

To ugrožavanje je, prema tome, dvojako: prvo, time što se mogućim menjanjem socijalnog i političkog status-a quo u nekoj od zemalja ili nekim zemljama zapadne Evrope sužava područje neposrednog uticaja SAD, što pretili debalansom snaga među supersilama u Evropi; i drugo, što taj debalans — usled antiblokovske politike »evrokomunista« — ne bi značio snaženje suprotnog bloka već jačanje onih snaga koje su uopšte protiv blokovske dominacije velikih sila.

Ne treba stoga da iznenađuje što je mogućnost da komunisti uzmu učešće u vladama Italije i Francuske shvaćena u kapitalističkom svetu kao opasnost. O tome svedoče mnoge pojave i događaji, kao na primer: stavovi vodećih kapitalističkih sila u Rambujeu 1975. i Portoriku 1976; otvoreno protivljenje Fordove i Karterove administracije mogućem ulasku italijanskih i francuskih komunista u vlade njihovih zemalja; slične izjave glavnokomandujućeg vojnih snaga NATO-a generala Hejga; »Sonenfeldova doktrina«; pokušaji da se utiče na socijaliste mediteranskih zemalja da ne sarađuju s komunistima, ekonomski pritisci i dr.

Verovatno zbog toga što je ovako direktno neprijateljska ofanzivnost kapitalističkog sveta prema »evrokomunistima«, posebno nekih američkih krugova izazvala dosta široko negodovanje u zapadnoj Evropi kao mešanje u unutrašnje stvari pojedinih zemalja, u američkoj javnosti su se povodom tzv. komunističkog pitanja počeli oglašavati i neki drugačiji tonovi. Javila su se, tako, pitanja ne bi li administracija SAD mogla imati elastičniji odnos prema datim partijama koje očigledno vode nezavisnu politiku i ne predstavljaju satelite drugog bloka, pa prema tome ni eksponente njegovih interesa u nedrima zapadnog sveta. Ovo tim više što, prema nekim gle-

dištima, ova činjenica daje osnova pretpostavci »da ni SSSR nije zainteresovan da vidi na vlasti komunističke partije koje ne drži pod svojom kontrolom«. No, i pored takvih i sličnih komentara u američkoj političkoj javnosti, ne bi se moglo reći da je protokom vremena zvaničan stav prve sile kapitalističkog sveta prema »evrokomunistima« pretrpeo promene, posebno kada je reč o njihovom mogućem učešću u vlasti. Interesovanje u SAD za Santjaga Karilja i njegovo viđenje »evrokomunizma«, i činjenica da je to bio prvi lider jedne zapadnoevropske komunističke partije koji je zvanično posetio ovu zemlju da bi držao predavanja o »evrokomunizmu«, može biti samo znak da američka administracija nije ravnodušna prema odvajanju »evrokomunista« od do sada vladajućeg koncepta svetskog monolitizma komunističkog pokreta. Jer, zanimanje za Karilja javilo se upravo posle sukoba između KP Španije i KP Sovjetskog Saveza povodom Kariljove knjige »Evrokomunizam i država«, 1977. godine. Istovremeno, ne treba gubiti iz vida ni to da SAD mogu ispoljavati elastičniji odnos prema Karilju i stoga što u sadašnjem trenutku izgleda da nema realnih šansi za neposrednije konkurisanje španskih komunista za vlast.

Negativni odnos drugog bloka, tačnije nekih rukovodstava KP »socijalističke zajednice« prema »evrokomunistima« manifestovan je na drugačiji način — prevashodno preko idejnih neslaganja. Hipoteza o tome da SSSR kao supersila »istočnog bloka« takođe ne bi želela da vidi predstavnike italijanske i francuske komunističke partije na vlasti ne može se potkrepiti nikakvim zvaničnim izjavama u stilu onih kakve je davao američki stejt department. Ostavi li se takva hipoteza po strani, može se, ipak, konstatovati da ceo niz ključnih idejnih problema, koji su upravo sredinom sedamdesetih godina u žarištu rasprava između istočnoevropskih i zapadnoevropskih komunističkih partija, imaju nesumnjivo i aktuelno-politički smisao. Optužbe koje su i direktno i indirektno upućivane »evrokomunistima« za revizionizam, nacionalizam, za odbacivanje proleterskog internacionalizma shvaćenog kao primat solidarnosti sa »socijalističkom zajednicom« i SSSR, za negiranje »opštih zakonitosti socijalizma« svedenih na iskustva prve socijalističke zemlje, za anti-sovjetizam, podložnost buržoaskom liberalizmu i socijaldemokratizaciju integrisanjem u postojeći kapitalistički sistem i sl., imaju u podtekstu sumnju u revolucionarni, odnosno marksistički karakter »evrokomunističke« politike. I mada se pogledi na »evrokomunizam« u »socijalističkoj zajednici« ne odlikuju monolitnošću (jer ima, ponekad i osetnih, razlika u tim pogledima od partije do partije) može se primetiti da tonovi koji prevlađuju svakako ne predstavljaju

podršku »evrokomunističkim« partijama u nekim ključnim komponentama njihove unutrašnje i spoljnopolitičke orijentacije.

Koreni razmimoilaženja između komunističkih partija na zapadu i na istoku Evrope su dvostruki i nalaze se: prvo, u različitom međunarodnom položaju jednog i drugog dela pokreta; i drugo, u njihovoj opredeljenosti za različite tipove socijalističkog društva.

Razlike u međunarodnom položaju proističu iz činjenice da i u eri popuštanja zategnutosti, miroljubive koegzistencije i međunarodne saradnje, dve supersile ostaju na evropskom kontinentu protagonisti blokovske politike; dinamika njihovih odnosa se menja, ali ravnoteža snaga i u ovoj fazi igra isto tako značajnu ulogu kao i u fazi zategnutosti. To znači da su obe sile zainteresovane za održavanje status-a quo u podeljenoj Evropi, koja im obezbeđuje ravnotežu snaga. Proboj neke od »evrokomunističkih« partija ka vlasti, s intencijom menjanja socijalnog i političkog status-a quo u svojoj zemlji, de facto bi značio remećenje ravnoteže snaga u zapadnoj Evropi, i to u smislu koji ne odgovara ni jednom bloku, jer ne bi predstavljao jačanje jednog na račun drugog, već stvaranje uslova za jačanje snaga koje su za nezavisnost i nesvrstanu politiku.

Drugo ključno pitanje u razmimoilaženjima između zapadnoevropskih i istočnoevropskih komunističkih partija, kada se traže koreni sukoba, jeste tip socijalističkog društva iza koga stoje jedni i drugi. Prigovori iz istočnoevropskog dela pokreta odnose se i na opredeljenost zapadnoevropskih komunističkih partija za socijalizam »nacionalnih boja«; to znači za socijalizam koji odgovara tradicijama, savremenim uslovima i socijalističkim perspektivama tla na kome deluju, sa svim njegovim specifičnostima. Ta vizija socijalizma se u mnogo čemu razlikuje od onog tipa socijalističkog društva kakvo je ostvareno na istoku kontinenta. A što je ovaj zapadnoevropski tip socijalizma postajao u shvatanjima »evrokomunističkih« partija koherentniji i u meri u kojoj je otvaranje puteva ka njemu sve više postajalo tema dana — kao u Italiji i Francuskoj sredinom sedamdesetih godina — i kritički tonovi prema nekim aspektima socijalističkog režima na Istoku postajali su razgovetniji i jasniji, izričitiiji.

Danas se već otvoreno govori o neslaganjima sa KP Sovjetskog Saveza u shvatanju socijalističke demokratije; s obzirom na to da se za zapadnoevropske komunističke partije demokratija javlja kao čvorno pitanje njihovog puta u socijalizam i njegove izgradnje, razumljivo je da za njih na tom terenu ne može biti ustupaka »internacionalnim interesima socijalističke zajednice«. Uostalom, »evrokomunističke« partije su dugo razvijale svoj koncept socijalističke

demokratije, ne ulazeći ili vrlo malo ulazeći u kritičke analize ostvarenih socijalističkih društava upravo iz solidarnosti sa njima, iako im je to donosilo prigovore sa raznih strana pa bilo i korišćeno protiv njih. Čehoslovački slučaj iz 1968. godine, doprineo je, međutim, da se ove partije nedvosmisleno izjasne za pravo svakog pokreta da autonomno izgrađuje svoj tip socijalističkog društva, sa vidovima i stepenom demokratije koju želi, a protiv svakog ograničavanja njegovog suvereniteta u tom pogledu u ime viših interesa internacionalnog socijalizma.

Reklo bi se, dakle, da »nacionalizam« zapadnoevropskih komunističkih partija izaziva negativna reagovanja kod istočnoevropskih partnera upravo zbog onoga što u zapadnoevropskoj koncepciji predstavlja ne samo nešto drugo od istočnoevropskog tipa socijalizma, već i njegovu implicitnu ili eksplicitnu kritiku; zbog onoga što negira »opšte zakonitosti socijalizma«, shvaćene u jednoj jedinoj mogućoj varijanti.

Oba ova momenta — međunarodni položaj »evrokomunističkih« partija i njihova privrženost posebnom, zapadnoevropskim uslovima saobraženom tipu socijalizma — tesno su međusobno povezani: razvijajući svoj autonomni, specifični put u socijalizam, ove partije se istovremeno bore i za socijalistički vid autonomnosti zapadne Evrope, što znači da svoju budućnost ne vezuju ni za kakve modalitete ni formalnog ni faktičkog uključivanja u danas vladajući koncept »socijalističke zajednice« na istoku kontinenta.

Ocertani položaj »evrokomunizma« između dve supersile upućuje na zaključak da opredeljenja ovih partija deluju objektivno kao faktor destabilizacije blokovskog status-a quo u Evropi. Saznanje do koje mere bi pomeranje ravnoteže snaga jednostranom dezintegracijom jednog bloka bilo bremenito opasnostima po stanje na kontinentu upućuje ove partije na dugoročnu politiku prevazilaženja oba bloka, odnosno od odustajanja na primer, KP Italije i Francuske od zahteva za neposrednim napuštanjem Atlantskog saveza. U toj svojoj dugoročnoj orijentaciji na nezavisnost od oba bloka »evrokomunističke« partije se dodiruju s nesvrstanošću. Činjenica da se najsnažnije komunističke partije zapadnog sveta, a to su upravo ove iz zapadnoevropskog Sredozemlja, nalaze na antiblokovskim pozicijama, ne može biti bez značaja za svetsku konstelaciju snaga, o čemu uostalom svedoči i odnos supersila prema njima.

Uticaj oružane sile u savremenim društvenim kretanjima

U svim društvenim sistemima organizovana oružana sila bila je i ostala jedan od značajnih oslonaca društvenih klasa u njihovim naporima za ostvarivanje postavljenih ciljeva. Vojske progresivnih pokreta, snaga i klasa, jedan su od glavnih nosilaca opšteg napretka i razvoja društva, dok reakcionarne društvene snage vojsku redovno upotrebljavaju za sprečavanje i zaustavljanje progresivnih promena. Kolonijalni osvajači i moderni agresori planiraju i realizuju svoje osvajačke ciljeve direktnom ili indirektnom upotrebom profesionalnih oružanih snaga, a oslobodioci i branioci zasnivaju svoju borbu za slobodu i samostalni put razvoja, pre svega, na svojoj vojnoj organizovanosti. Zavisno od pokreta, snaga i klasa u čijoj su službi, odnosno zavisno od cilja za čiju se realizaciju upotrebljavaju, oružane snage su kroz istoriju igrale — nekada progresivnu, a nekada reakcionarnu ulogu. Tako je i danas.

Istovremeno, i bez obzira na ulogu koju imaju i na rezultate koji se njihovom upotrebom ili neupotrebom postižu, u oružanim snagama se neprekidno ispoljavaju tendencije kvalitativnog i kvantitativnog povećanja sopstvenih ubojnih i razornih kapaciteta. Trend razvoja oružja i sredstava ratne tehnike se nikada ne prekida. Vojske stalno povećavaju broj »naoružanih ljudi«. Više nisu dovoljni kopno, more i vazduh, već je potreban i svemirski prostor za njihovo stalno prisustvo i upotrebu.

Odnos vojnih snaga, uz ostale činioce i uslove, predstavlja često elemenat opšteg odnosa, bez obzira na društveni okvir koji se uzima za odmeravanje odnosa suprotstavljenih tendencija i snaga koje ih nose. Načelno, što je taj »vojni« odnos bliži ravnoteži, to je manja opasnost od direktnog nasilja, od rata, i obratno. Ova zakonitost uslovljava različite napore antagonističkih strana usmerene ka promeni vojnog odnosa snaga u sopstvenu korist, ili ka dostizanju izgubljene ravnoteže, ili ka održavanju postignute, shodno ciljevima onih koji vojnom silom raspolažu ili je stvaraju. Brojnost različitih tendencija i vrlo velike razlike u ostvarenom stepenu ekonomskog i

društvenog razvoja u celini uzrokom su takvog narušavanja ravnoteže da u poslednje 24 decenije ni u jednoj godini ljudsko društvo nije bilo pošteđeno barem jednog većeg oružanog sukoba. U prvoj polovini dvadesetog veka imali smo dva svetska rata, sa manjim brojem lokalnih ratova, da bismo u njegovoj drugoj polovini doživeli toliko lokalnih, koji zajedno uzeti predstavljaju jedan treći svetski rat, vođen na izuzetan način.

Utakmica u jačanju vojne sile ne prekida se ni najtežim porazom ni najvećom pobedom u bilo kome ratnom sukobu. Tako se po pravilu posle završetka svakog rata, i pored neizmernih uništavanja opšte i sopstvene materijalne baze, i ne samo nje, vojna sila za kratko vreme javlja se još jača, ubojitija i razornija.

Imajući značajnu ulogu u ostvarivanju ciljeva klase u čijoj je službi i budući u stalnom jačanju, vojska je objektivno u mogućnosti da se nametne društvu. Ovakve tendencije realizuju se zavisno od spremnosti ukupnih društvenih snaga da ih prihvate ili spreče. Takve tendencije u osnovi su izraz konzervativnih težnji, iako su nekada, istina ređe, imale i progresivne rezultate. Ove poslednje samo privremeno, dok se opšte progresivne snage u datom društvu nisu osposobile da preuzmu rukovodeću ulogu.

II

Navedene opšte, istorijski dokazane, karakteristike i tendencije razvoja i uloge vojne sile našle su široku potvrdu i u društvenim odnosima posle drugog svetskog rata.

Pojava novih suprotnosti u razvoju i odnosima u savremenom svetu daje oružanoj sili nova obeležja, kao što i njen izuzetno ubrzani razvoj, posebno u domenu sredstava ratne tehnike, ostvaruje snažan uticaj na sveukupne međunarodne odnose. Opšte karakteristike savremenog razvoja sa brojnim nerešenim problemima, strukturalnim promenama i oštrinom sukoba direktno se reflektuju u vidu izdiferencirane uloge vojne sile u međunarodnim odnosima, unutar blokova i pojedinih zemalja, a i na njene ukupne kapacitete i obeležja.

Uspostavljanje svetske bipolarne strukture, hladni rat i popuštanje zategnutosti, istorijski pokret buđenja naroda i njihova borba za oslobođenje i nezavisnost, traženje novih oblika ekonomske i političke hegemonije oslonjene na politiku sa pozicije sile kao zamenu za nekadašnju direktnu vlast osvajača, suprotnosti između kapitalizma i socijalizma i suprotnosti unutar svakog od njih posebno,

suprotnosti između razvijenih i nerazvijenih i zemalja u razvoju, proces integrisanja svetskog društva i proces samostalnih i nezavisnih puteva društvenog i nacionalnog razvoja, a i druge suštinske karakteristike savremenih društvenih kretanja, uzrokovane su i razvijale su se, osim ostalih, pod izuzetno pojačanim uticajem vojnog faktora.

S druge strane, ta su kretanja, putem mnogih vidova svog ispoljavanja, direktno uticala na angažovanje izuzetno značajnih materijalnih izvora društva za iznalaženje novih sredstava ratne tehnike, sve ubojitijih i razornijih, za stalno kvantitativno povećavanje aktivnih oružanih snaga, a kod supersila za njihovo osposobljavanje da mogu biti dovedene u vrlo kratkom roku na bilo koju tačku zemljine kugle.

Pronalazak nuklearnog oružja i izuzetno brz razvoj brojnih sredstava, koji omogućavaju njegovu vrlo različitu upotrebu, a i pronalazak novih sredstava za masovno uništavanje i promenu čovekove sredine, predstavljaju u ovom domenu pojavu od posebnog značaja. Moglo bi se, čini se, sa pravom pretpostaviti da ova, pa i sva druga nova sredstva ratne tehnike, za razliku od ranijih, više ispoljavaju uticaj na planu opštih društvenih odnosa nego na promene u sadržaju, načinu i oblicima oružane borbe, iako su i tu posledice radikalne prirode. Posедуjući mogućnost katastrofalnih razaranja i budući namenjena za direktni udar po glavnom protivniku, ona u sebi nose sopstvenu negaciju i postaju osnovno sredstvo odvrćanja od ratnih sukoba svetskih razmera, pod uslovom da između zemalja koje ta sredstva poseduju postoji odgovarajuća, pre svega, strategijska, nuklearna ravnoteža. Na toj osnovi počiva savremeni detant kao alternativa svetskom nuklearnom sukobu. Međutim, takav karakter ravnoteže vodi drugoj negaciji: neprekidnom utrivanju, naročito u iznalaženju novih sredstava ratne tehnike, koje uporedo sa održavanjem tako suženog detanta konstantno preti njegovim narušavanjem i stavljanjem na probu, opasnim krizama koje se često pretvaraju u lokalne ratove, i značajno usporava opšte tendencije progresivnih društvenih kretanja.

Ali, nuklearni eksploziv nije pružio samo mogućnost opšte strategijske upotrebe. Naprotiv, on je otkrio nove mogućnosti da bude široko korišćen i u vojne svrhe. Usmeravanje istraživanja u pravcu takozvane »minijaturizacije« dovelo je do stvaranja nuklearnih borbenih sredstava taktičke namene, odnosno za dejstva na bojištu. Danas ostvareni stepen njihovog razvoja znatno povećava opasnost od ograničenog nuklearnog rata, bez obzira na to koliko je verovatno »kratko« vreme njegovog trajanja. Nije nerealno pretpostav-

ljati mnogo veću opasnost izbijanja ovakvog rata na onim teritorijama koja ne zahvataju pojas ili liniju direktnog razgraničenja dva vojna bloka. Povećanje verovatnoće stvarne upotrebe ovih oružja srazmerno i još više uvećava mogućnost njihovog korišćenja i kao sredstva indirektnog nasilja.

Ulaganja u istraživanje, proizvodnju i kupoprodaju novih sredstava ratne tehnike u domenu konvencionalnih oružja predstavljaju danas jedan od glavnih elemenata privrede bezmalo svih zemalja u svetu. Prodaja ovog naoružanja smatra se jednim od najunosnijih poslova u spoljnoj trgovini. Razvijene zemlje su se našle u vrlo povoljnom položaju, jer prodajom ratne tehnike ostvaruju uticaje i ciljeve za koje im je nekada bilo potrebno prolivanje krvi, tuđe, a i sopstvene.

Ugrožene raznim vidovima pretnji, mnoge zemlje u razvoju prinuđene su da se adekvatno organizuju za odbranu, ulažući znatna sredstva za izgradnju i jačanje svojih oružanih snaga. Nastanak velikog broja oslobođenih zemalja i stvaranje njihovih oružanih snaga izazvali su postepeno povećanje ukupnog broja stalno naoružanih ljudi u svetu.

Međutim, na ovo konstantno povećanje još više utiču supersile, jer se međusobno utrkuju i u ovom domenu. Trka u nuklearnom naoružanju tehnološkim vezama utiče na proširenje utrkiivanja i na konvencionalnom planu. Osim toga, supersile imaju značajne kontingente na teritorijama zemalja članica svojih vojnih paktova, obebeđujući tako unutrašnju stabilnost blokova. Značajno mesto u okviru ovih aktivnih kontingenata zauzimaju posebne snage osposobljene za hitnu direktnu intervenciju. Sa ovim se snagama može direktno oružano intervenirati u bilo kojoj krizi i na bilo kojem mestu u svetu. Pored direktnog, poznati su i putevi posrednog angažovanja, i to ne putem zemalja formalnih članica blokova, već putem takozvanih članica zajednica.

Uz navedene, javno su bezbroj puta potvrđeni i drugi vidovi velikog i izuzetno ubrzanog povećanja svih komponenti savremene vojne sile, a shodno tome i drugi oblici i sadržaji njenog ispoljavanja na društvene odnose. Istaknimo zato još neke.

Uspostavljanjem ravnoteže između supersila znatno je umanjena mogućnost klasičnih imperijalističkih i kolonijalnih ratova i stvoreni su širi uslovi za uspešno i pobedonosno završavanje oslobodilačkih borbi mnogih naroda u svetu. Bez obzira na sveukupne promene u odnosu snaga, čini se da će neoslobođeni narodi, kao i njihovi prethodnici, morati još vojevati za slobodu i pravo na samostalni

razvitak, bez obzira koliko ta borba imala izmenjene oblike, vidove, načine i trajanje borbenih dejstava. Pomoć progresivnih zemalja ovoj borbi i dalje je potrebna i opravdana, iako razni vidovi namećanja ispoljenih od nekih zemalja koje takvu pomoć pružaju objektivno usporavaju, a ponekad i ugrožavaju ostvarenje progresivnih ciljeva.

Sa druge strane, ovo ukupno povećanje pruža mogućnost reakcionarnim snagama da vojnu silu vrlo iznijansirano koriste za nasilno ostvarivanje ciljeva u sukobima sa progresivnim kretanjima i razrešavanju brojnih problema koji zbog toga nastaju, u nastojanjima da spreče realizaciju i širenje tendencije osporavanja blokovske bipolarizacije i obezbede dalju egzistenciju blokovskih sistema i podeljenosti sveta.

Progresivne snage, pokreti i zemlje moraju sa svoje strane zbog toga da obezbeđuju jaku odbranu ostvarenih tekovina, i to sa dobro opremljenim i organizovanim oružanim snagama.

III

Kvantitativno i kvalitativno jačanje vojne sile i njeno sve veće uplitanje u društvene odnose ima duboke socijalno-ekonomske kořene. Objektivni faktori i uslovi i analiza dosadašnjih kretanja upućuju na zaključak da će oružana sila dugoročnije i intenzivnije produžiti da sledi demonstrirane trendove, i to sve dotle dok u društvu bude snaga koje nasilje smatraju osnovnim sredstvom za razrešavanje suprotnosti, dok se u svetu bude vodila borba za prestiž, pre svega između velikih zemalja, i dok bude ugrožavanja slobode i nezavisnosti, pre svega malih i srednjih zemalja. A objektivna društvena stvarnost je danas takva. Rastuća tehnološka revolucija iskorišćena u te svrhe potpomaže istaknute tendencije.

Nova sredstva ratne tehnike prouzrokuju značajne promene u svim zakonima oružane borbe i principima ratne veštine. One su se već ispoljile u mnogim savremenim lokalnim ratovima. Brojna vojno-naučna i druga istraživanja, studije, vežbe, probe, potvrđuju realnost takvih daljih predviđanja. U savremenom ratu postoji mogućnost potpunog ubijanja i razaranja na određenom većem ili manjem prostoru; mnogo je veća mogućnost jakih ponovljenih udara po urbanim celinama savremenog tipa; izuzetno su povećani vatreni i manevarski kapaciteti itd. Dostignuta ostvarenja ukazuju da su nepredvidive granice gde bi se ovi trendovi mogli bar usporiti, ako ne sasvim zaustaviti.

Perspektivu oružane sile treba tražiti u okviru opštih društvenih kretanja. Ali, subjektivne progresivne snage moraju, a čini se da su to i u stanju, da ispolje mnogo veći uticaj u smislu sprečavanja ostvarivanja i širenja negativnih tendencija njenog razvoja. One oružanu silu moraju: prvo, stavljati u službu progresivnih kretanja, u službu obezbeđenja mirnog razvitka i sprečavanja nasilja, i drugo, ostvarivati što je moguće veću direktnu kontrolu sa ciljem da se onemogući njeno neobuzdano narastanje, da se njena jačina i veličina svedu u okvire koji obezbeđuju ulogu zaštite mira i sprečavanja nasilja, sa opštom orijentacijom na njeno konstantno postepeno smanjivanje do potpunog razoružanja.

Sa pravom se može reći da sistem opštenarodne odbrane i društvene samozaštite SFRJ predstavlja izraz i ostvarenje takvih progresivnih težnji. Jer, u takvom odbrambenom sistemu, kao integralnom delu samoupravnog socijalističkog društva, oružana sila nalazi svoju osnovnu snagu u sveukupnoj spremnosti radnih ljudi i građana da masovno i organizovano učestvuju u odbrani, i to u svim njenim oblicima. Predstavljajući objektivno nesavladivu silu za svaku agresiju bez obzira na objekte, a i sredstva ratne tehnike koja bi u njoj mogla biti upotrebljena, ona je istovremeno i realni faktor odvracanja. Zbog toga se u savremenim društvenim odnosima ovaj sistem odbrane nudi kao put efikasnog obezbeđenja samostalnog mirnog razvitka i ravnopravne međunarodne saradnje, a time i kao uspešna alternativa vojnim blokovima i paktovima.

LJUBIVOJE AČIMOVIĆ

O bezbednosti u savremenim uslovima

Razmatranje pojma evropske bezbednosti pretpostavljalo bi prethodno razjašnjavanje pojma bezbednosti uopšte. Pošto mi nije namera da se upuštam u teoretsko razmatranje ovog veoma složenog pitanja, zadržaću se na nekoliko napomena opšte prirode.

Polazeći od — inače šire prihvaćene — definicije nacionalne bezbednosti kao odsustva opasnosti po osnovne vrednosti date zemlje, želim, pre svega, da preciziram da se ugrožavanje zaštićenih vrednosti mora shvatiti u širem smislu: ne samo direktan, fizički nasrtaj

(oružana agresija i sl.) na teritorijalni integritet i nezavisnost jedne zemlje, već svaki vid ugrožavanja njenih osnovnih nacionalnih vrednosti — direktnom ili indirektnom upotrebom sile, ili pretnjom njene upotrebe.

Napori za jačanje nacionalne bezbednosti ostvaruju se kako na unutrašnjem tako i na spoljnom (međunarodnom) planu.

Na unutrašnjem planu oni su, grubo uzevši, usmereni na jačanje vojnog i tzv. moralno-političkog faktora (društveno-politička stabilnost i nacionalna kohezija).

Na spoljnom planu mogu se razlikovati dva koloseka na kojima se ostvaruju napori država radi jačanja svoje bezbednosti: prvi se svodi na poboljšanje sopstvene bezbednosne pozicije u datoj međunarodnoj sredini, a drugi na poboljšanje same međunarodne sredine. Međunarodna pozicija jedne zemlje poboljšava se kako na političkom planu — jačanjem političkog ugleda i prijateljskih odnosa, tako i na vojnom planu — dvostranim ili višestranim udruživanjem vojno-odbrambenih napora (vojni ili vojno-politički savezi). Poboljšavanje međunarodne sredine, pak, postiže se trojako: otklanjanjem akutnih kriza (na primer, Bliski istok; Kipar); eliminisanjem izvora opasnosti trajnijeg karaktera (kolonijalizam, trka u naoružanju itd.); i ostvarivanjem fundamentalnih promena na liniji izgradnje odgovarajućeg sistema međunarodnih odnosa (novi međunarodni ekonomski poredak; demokratizacija međunarodnih odnosa u celini i slični pravci akcije).

Nekada je bio dominantan, gotovo isključiv, unutrašnji, i to vojni faktor bezbednosti (raspolaganje što jačom vojnom silom), a tek po stvaranju nacionalnih država, u sledstvu buržoaske revolucije, i uvođenjem narodne vojske (umesto stajaće i plaćeničke) raste i uloga moralno-političkog faktora. Uporedo s tim razvija se postepeno i spoljna komponenta bezbednosti, ali prevashodno u vidu ad hoc — neposredno pred izbijanje ili u toku samog ratnog sukoba stvorenih — vojnih saveza (bilo u odbrambene bilo u napadačke svrhe). Tek u dvadesetom veku se ovaj razvoj koncepta i prakse ostvarivanja nacionalne bezbednosti putem mera na međunarodnom planu proširuje i na ostale komponente o kojima je bilo reči, to jest na određene vidove poboljšavanja međunarodne sredine sa stanovišta bezbednosti država. Ti napori, uglavnom, kretali su se na terenu formalnih, pravno-institucionalnih rešenja, kao što su konvencije o mirnom rešavanju sporova i međunarodne sudske institucije, zatim planovi o razoružanju i svetskoj organizaciji. Između dva svetska

rata taj razvoj je dostigao svoj do tada najviši domet u Društvu naroda i njegovom sistemu kolektivne bezbednosti, čija nam je kasnija sudbina dobro poznata.

Prateći dalje taj razvoj u periodu posle drugog svetskog rata, uočavaju se tri osnovna napora u ostvarivanju bezbednosti na međunarodnom planu (od kojih su neki i tesno međusobno povezani): Ujedinjene nacije, sa svojim univerzalnim sistemom međunarodne bezbednosti; vojno-politički savezi; i pokret nesvrstanosti.

Ujedinjene nacije su proizašle iz drugog svetskog rata kao produžetak pobedonosne koalicije, kao rezultat minulih iskustava i kao izraz novih očekivanja u pogledu mira i prosperiteta u budućnosti. Mehanizam kolektivne bezbednosti koji one ustanovljavaju, a koji, inače, nije u praksi oživotvoren, predstavlja u stvari — uvođenjem »direktorijuma« velikih sila (pet stalnih članova Saveta bezbednosti sa pravom veta) — napuštanje klasičnog modela kolektivne bezbednosti.

Savremeni vojno-politički savezi (pre svega NATO i Varšavski ugovor) nastali su kao proizvod i instrument hladnog rata i značajno se razlikuju od klasičnih vojnih saveza. Da pomenemo samo njihove najvažnije specifičnosti: a) povezivanje saveznika gotovo na svim planovima odnosno koordiniranje ne samo vojnih već i spoljnopoličkih, ekonomskih i dr. aktivnosti; b) njihovo ustrojavanje ne samo u ratne već i mirnodopske svrhe i, shodno tome, delovanje i u vreme mira (intergrisanе vojne komande, zajedničko planiranje, zajednički manevri, spoljnopolička koordinacija itd.); c) dominantna i odlučujuća uloga supersila, koja povlači hijerarhizaciju odnosa unutar saveza; d) ideološka obojenost saveza sa pretenzijama vođenja »klasne borbe na međunarodnom planu«; e) funkcija instrumenta blokovske politike. Ovi savezi se formalno oslanjaju na Povelju UN, a de facto su u suprotnosti sa njenom suštinom, njenom filozofijom mira, bezbednosti i saradnje.

Pokret nesvrstanosti je, pak, rezultat i deo napora za prevaziлаženje hladnog rata i njegovih posledica. Nastao je i deluje u osloncu na Ujedinjene nacije — kao osnovni okvir i instrument akcije za ostvarenje postavljenih ciljeva — i na Povelju UN, kao opštu filozofsku i programatsku platformu savremene međunarodne zajednice. Pokret nesvrstanosti istovremeno odražava rastući i sve naglašeniji značaj međunarodnog aspekta bezbednosti država u savremenim uslovima. Naime, u uslovima opasnosti od sveuništavajućeg nuklearnog rata, međunarodna bezbednost postala je bitan faktor ne samo nacionalne bezbednosti država već i opstanka čovečanstva, a, opet,

u uslovima kada su vojni savezi postali instrument blokovske konfrontacije i time negacija opšte međunarodne bezbednosti i kada je sistem kolektivne bezbednosti potpuno prevaziđen,¹ unapređenje međunarodne sredine, posebno postepena pozitivna transformacija međunarodnih odnosa, dobila je primaran značaj. U tome je zapravo i suština politike nesvrstanosti: osnovni programski cilj te politike, odnosno pokreta koji se za njeno ostvarenje bori, jeste preobražaj postojećih i izgradnja novih, bezbednijih i pravednijih međunarodnih odnosa.

Ne upuštajući se u analizu veoma složenog pitanja geneze nesvrstanosti, istaći ću samo to da su nesvrstane zemlje (koje su uglavnom manje i slabije, pre svega, nedovoljno razvijene i novooslobođene) optirale za nesvrstanost rukovodeći se naročito trima činjenicama: prvo, da između njih i blokovskih zemalja nema istovetnosti interesa te da bi pristupanje jednom od dva međusobno konfrontirana vojno-politička saveza značilo uključivanje u tuđi sukob, angažovanje za tuđe interese i podređivanje njima sopstvenih interesa; drugo, blokovi, kao strukture u kojima vlada hijerarhija moći, objektivno dovode do narušavanja političke samostalnosti manjih i slabijih zemalja-članica, koja predstavlja upravo jednu od bitnih, bezbednošću zaštićenih, vrednosti; i treće, da za njihovu nacionalnu bezbednost, kao relativno slabijih zemalja koje ne raspolažu velikom vojnom silom, naglašen značaj ima unapređenje međunarodne bezbednosti u smislu odgovarajućeg poboljšanja, međunarodne sredine, uporedo sa integralnim unapređivanjem svih činilaca bezbednosti na unutrašnjem planu. Iz tih razloga i u tom cilju — u cilju da doprinesu pozitivnom preobražaju savremenih međunarodnih odnosa — one su udružile svoje napore u pokret nesvrstanosti.

Međutim, ovde treba dodati da je nesvrstanost po svojoj prirodi pokret univerzalističke vokacije, jer ostvarenje ciljeva kojima on teži znači jačanje opšte bezbednosti.

Radi se, zapravo, o tome da se u svetu u kome živimo međunarodna bezbednost ne može ostvariti ni u parcijalnim okvirima ni pravno-institucionalnim rešenjima. Ona je univerzalne i suštinske prirode. Regionalni naponi za jačanje međunarodne bezbednosti mogu efikasno poslužiti tome cilju samo ako se ostvaruju kao integralni deo opštih napora na svetskom planu, kao što i institucionalno-pravna

¹ Klasičan pojam kolektivne bezbednosti znači zajedničku represivnu akciju svih protiv bilo kog agresora u odnosu na bilo koju zemlju, što nikad nije bilo postignuto, u Povelji UN i formalno napušteno, a u praksi sasvim neizvodljivo.

rešenja imaju svrhe samo kao instrument i izraz suštinskog preobražaja međunarodnih odnosa.

Iz svega rečenog može se zaključiti da međunarodna bezbednost, koja je u današnje vreme bitan činilac nacionalne bezbednosti, znači pre svega izgradnju takvog sistema međunarodnih odnosa koji će po svojoj prirodi odvracati potencijalnog agresora od pribegavanja sili, odnosno učiniti mu svako pribegavanje sili neprihvatljivim i neisplativim, s jedne strane, i podsticati razvijanje odnosa miroljubive saradnje, s druge strane.

Iz ovoga takođe proističe da se u današnje vreme proces jačanja međunarodne bezbednosti u svetu ne sastoji zapravo u izgradnji (nikad ne ostvarenog) sistema kolektivne bezbednosti stricto sensu, već u kolektivnom naporu usmerenom ka jačanju bezbednosti unapređenjem međunarodnih odnosa na liniji njihove demokratizacije. Drugim rečima, ne sistem kolektivne bezbednosti, već kolektivan napor u cilju bezbednosti. Usto, ovaj proces jačanja međunarodne bezbednosti pretpostavlja integralno i relativno uravnoteženo napredovanje u svim njegovim bitnim komponentama, a posebno skladno dopunjavanje procesa popuštanja političke zategnutosti takozvanim vojnim detantom.

Pukovnik

MIHAJLO VUČINIĆ

Vojnostrategijski aspekti trke u naoružanju

Razoružanje je jedan od ključnih problema u međunarodnim odnosima, naročito sa gledišta mira i bezbednosti u svetu. Trci u naoružanju, koja sve više poprima globalne razmere, osnovni pečat daje nadmetanje najvećih vojnih sila, posebno nuklearnih i vojnih blokova u celini. Na to odlučujuće utiču i savremene ratne doktrine i vojnostrategijske koncepcije vodećih blokovskih sila čija se politička, ekonomska, vojna i druga aktivnost posebno i neposredno odražavaju na ostali svet. Te doktrine i strategije su proizvod i sredstvo politike. Tačnije rečeno, one su vojni izraz ekonomskih, društvenih, političkih i vojnostrategijskih protivurečnosti savremenog

sveta, u čijoj osnovi leži pokušaj da se zaustave ili spreče zakonite promene sadašnjeg sistema neravnopravnih ekonomskih i političkih odnosa. Snage imperijalizma, kolonijalizma, hegemonizma i svi drugi oblici pritisaka i reakcije, ma koliko da su u dubokoj krizi, još uvek su jake i žilave u sprečavanju snaga progresa i mira da stvore nove odnose u svetu i obuzdaju trku u naoružanju.

Vojne doktrine i strategijske koncepcije supersila — SAD i SSSR-a koje imaju dominantnu ulogu u blokovskim strukturama NATO i Varšavskog ugovora — su sredstvo blokovskog nadmetanja, dominacije i borbe za vojnu prednost, sredstvo raznih oblika pretnji i pritisaka imperijalističkog i hegemonističkog karaktera. Suštinu njihovih vojnih doktrina i globalnih strategija ne može prikriti ni okolnost što se stalno podvlači »odbrambena uloga i misija vojnih mehanizama« oba bloka. Ogromna većina država i naroda sposobna je da oceni razliku između proklamovanih načela i konkretnih postupaka, pogotovo u onim regionima u svetu gde se osetila u praksi »odbrambena misija i pomoć blokova«. Primer Afrike nedvosmisleno govori o tome da intervencije sa strane poprimaju karakter pravih ratova koji ozbiljno ugrožavaju slobodu i nezavisnost afričkih zemalja i prete širim konfliktima i ratnim sukobima.

Na tim, opštim, globalnim političkim osnovama supersila, koje logično nisu istovetne, jer imaju svoje specifičnosti i posebne akcente s obzirom na karakter društveno-političkog sistema i interese svake od njih u globalnoj orijentaciji i u pojedinim regionima sveta posebno, izgrađene su i dalje se razvijaju vojne doktrine i strategijske koncepcije. Njihova baza i izvišće je u vojnoj sili, odnosno oružanim snagama opremljenim najsavremenijim oružjem i borbenim sistemima nuklearnog i konvencionalnog karaktera. Zbog toga su strategijski ešloni supersila i blokova razvijeni u punoj borbenoj gotovosti i sposobni za brzo izvođenje borbenih dejstava. Jake formacije nalaze se i na tuđim teritorijama i bazama, na morima i okeanima širom sveta. Na osnovi takvih vojnih snaga razvijaju se razne teorije i koncepcije o prvom i uzvratnom nuklearnom udaru, munjevitom ratu, isturenoj odbrani, dobijenoj prvoj bici, strategiji zastrašivanja, itd.

Trku u naoružanju diktiraju supersile — SAD i SSSR. Ove zemlje preko 70 procenata svih izdataka daju za naoružanje, a za razvoj novih vrsta oružja čak 85 procenata. Trka u naoružanju, međutim, nije obuhvatila samo supersile, već sve više poprima globalne razmere. Mada se intenzitet naoružanja zemalja znatno razlikuje od regiona do regiona, što je uslovljeno mnoštvom političkih, ekonomskih, vojnostrategijskih i drugih razloga, veoma mali je broj onih

država koje na neki način nisu zahvaćene trkom u naoružanju. Međutim, rivalstvo u naoružavanju između najvećih vojnih sila, posebno dveju supersila, daleko je najvažniji faktor u toj trci, koja postaje sve opasnija zbog svoje kvalitativne dimenzije, tj. usavršavanja novih, sve raznovrsnijih i strašnijih oružja. Ova kvalitativna strana trke u naoružavanju je njen najopasniji vid, jer istraživanje i pronalaženje novih i usavršavanje postojećih vrsta oružja, pored toga što apsorbuje ogromna finansijska sredstva, tehnološke, naučne i materijalne izvore, doprinosi njenom stalnom pothranjivanju i intenziviranju i unosi dodatne elemente u nestabilno poverenje glavnih pregovarača.

Međutim, kada je reč o doktrinama koje, u suštini, podstiču trku u naoružanju, ne radi se samo o razvoju i nagomilavanju stokova oružja i ratne opreme, već o povećanoj ulozi vojne sile u savremenom svetu, naročito u onim društveno-političkim sistemima u kojima dolazi do monopola i sprege vojnoindustrijskog i naučnog kompleksa, koji zajedno sa nosiocima doktrinarnih koncepcija utiče na svojevrsnu militarizaciju društva.

Angažujući ogromne materijalne i druge potencijale vojna sila je postala takav društveni činilac i snaga da je objektivno postala kočnica i pretnja ne samo daljem progresu, već i egzistenciji čovečanstva.

Svakodnevno slušamo mnoštvo novih podataka o tome koliko se u svetu troši na naoružanje. Reč je samo o veštini i inventivnosti autora koji će naći bolji i upečatljiviji podatak za ilustraciju kolika finansijska sredstva i napore čovečanstvo ulaže za naoružavanje. Te sume su, zaista, impresivne i zabrinjavajuće.

Posle drugog svetskog rata, na primer, za vojne potrebe utrošeno je preko 6.000 milijardi dolara. Vojni rashodi apsorbuju gotovo 6 procenata svetskog društvenog proizvoda, skoro isto toliko koliko se odvajaju za obrazovanje; dva puta su veći od sredstava koja se izdvajaju za zdravstvo, a 15 puta od pomoći koja se pruža zemljama u razvoju.¹

Drug Miloš Minić iznosi, pored ostalog, i podatak da je svetska zdravstvena organizacija za 10 godina utrošila 83 miliona dolara i uspela da potpuno iskoreni boginje, a taj iznos je manji od cene jednog jedinog modernog strategijskog bombardera. Ukoliko bi se troškovi za naoružanje zadržali na sadašnjem nivou, svaki građanin u

¹ Vidi Dragomir Đokić, *Neki vidovi trke u naoružanju sa stanovišta ljudskih i prirodnih resursa, Razoružanje, problem savremenog sveta*, izd. VIZ 1978, str. 107.

svetu bi tokom svog života za vojne potrebe dao iznos približno jednak njegovom dohotku za 3 do 4 godine rada. Ogromna armija naučnika i stručnjaka — preko 400.000 ljudi — radi za potrebe naoružanja. Najnovije procene pokazuju da je danas u svetu oko 60 miliona ljudi angažovano u vojnim zanimanjima vezanim za vojne potrebe. To odgovara proizvođačkoj snazi Evrope bez SSSR-a, ili oko 70 procenata svih zaposlenih u SAD. Oružane snage u svetu procenjuju se na oko 22 miliona ljudi, itd.²

To je materijalna, tehnička i naučna osnova vojne sile, odnosno savremenih doktrina i vojnostrategijskih koncepcija, koje nisu samo sredstvo, već i važan faktor politike i složenih odnosa savremenog sveta, čiji se uticaj stalno povećava.

Ukazali bismo samo na neke njihove najbitnije karakteristike. Pri tome je bitno uočiti spregu i uzajamni uticaj vojnostrategijskih koncepcija, nauke i tehnološkog razvoja i proizvodnje oružja. Jer, vojne doktrine i strategije utiču, odnosno postavljaju zahteve pred nauku i proizvođače oružja, ali nova oružja i borbeni sistemi takođe utiču na doktrinu i strategiju, na način upotrebe oružja, taktiku oružanih snaga, odnosno na ratnu veštinu u celini.

Ono što je zajedničko doktrinama supersila je *konvergentan* pristup vojnostrategijskim problemima, u čijoj osnovi leži blokovska politika i orijentacija, težnja za globalizmom, dominacijom u blokovskoj strukturi i šire. Za sve veću podudarnost strategija supersila, po mom mišljenju, postoje najmanje dva razloga:

U prvom redu reč je o političkim osnovama toga procesa. Iako one nisu iste, što se izražava u interesima i postupcima supersila u pojedinim regionima sveta, ipak se obe izražavaju kao blokovske koncepcije.

Sa druge strane, borbena sredstva, bolje reći borbeni sistemi kojima raspolažu supersile sve više su slični. Neke razlike u tehničkim rešenjima ne menjaju stvar, jer konkretna tehnologija u ovom slučaju nije bitna. Suština je u tome što slični borbeni sistemi zahtevaju i slične vojnostrategijske koncepcije, organizaciju oružanih snaga, sisteme komandovanja, borbene postupke itd.

Iako se vojne doktrine supersila ne mogu poistovetiti, konvergentnost se izražava pre svega u stavovima o vrstama mogućih ratova koji se nalaze u njihovoj teoriji, doktrinarnoj i strategijskoj klasifikaciji. Naime, vojnostrategijski koncepti obe supersile zastupaju, u osnovi, slična shvatanja o opštem svetskom i lokalnom, odnosno ogra-

² Vidi Miloš Minić, *Problem razoružanja i spoljna politika Jugoslavije; Razoružanje, problem savremenog sveta*, izd. VIZ 1978, str. 13.

ničenom ratu, u kojima mogu biti upotrebljena nuklearna i konvencionalna oružja, u strategiji posrednog nastupanja koja dobiva nove dimenzije i sadržaje.

Dok god se u vojnostrategijskim koncepcijama supersila i blokova predviđa mogućnost svetskog rata — nuklearnog ili konvencionalnog tipa — dotle će se i proizvoditi oružja, borbeni sistemi i tehnika, razvijati oružane snage koje će biti sposobne da vode odgovarajuće ratove i da realizuju takav strategijski koncept. Premda je već više puta, i na mnogo mesta, rečeno da je svetski nuklearni rat malo verovatan, jer bi u eventualnom nuklearnom sukobu kako kaže drug Tito »zbog razorne moći postojećih oružja, čak i pobjeda, kad bi bila moguća, imala iste materijalne i društveno-političke posledice kao i totalan poraz«, — ipak smo svedoci daljeg razvoja nuklearnog i drugog oružja masovnog razaranja i uništavanja.

Opšti trend razvoja savremenog oružja izražava složene političke, naučne, tehničke, strategijske i druge procese, ali ima neke bitne, opšte karakteristike.

Nuklearno oružje se sve više razvija u pravcu poboljšanja borbenih kvaliteta na strategijskom i taktičkom nivou, pri čemu je evidentna orijentacija na razvoj ofanzivnih, na račun defanzivnih nuklearnih snaga, što ne povećava samo opasnost od izbijanja nuklearnog rata, već predstavlja i sredstvo pritisaka u miru radi postizanja eventualne prednosti i iznuđivanja izvesnih ustupaka. To, u krajnjoj liniji, još više povećava nepoverenje i podozrenje između supersila i otežava ionako spore i neefikasne pregovore o razoružanju.

Kvalitativan razvoj nuklearnog oružja ima za cilj da se ta sredstva mogu fleksibilno upotrebiti: a) u miru kao sredstvo nuklearne ravnoteže i pritiska s težnjom da se postigne prednost; b) u ratu kao sredstvo strategijskog nivoa u eventualnom svetskom ratu i kao taktička ili nuklearna sredstva male moći u lokalnom ratu. Takav trend razvoja nuklearnih sredstava male moći za male, srednje i sve nenuklearne zemlje je naročito opasan, jer su ona upravo namenjena za područja van vitalnih interesa supersila. A koja su to područja to one utvrđuju. No, takva logika krije opasnost da se radi svoje »odbrane«, pobude aspiracije onim za nuklearnim oružjem i u zemljama koje, s obzirom na svoj ekonomski i tehnički razvoj, mogu da ga proizvedu, a takvih je svakim danom sve više. To je takođe, dodatan faktor u podsticanju trke u naoružanju, koji može imati dalekosežne posledice, po mir u svetu, jer do takvog oružja mogu doći i one zemlje koje nemaju samo odbrambene ambicije. Primer Izraela i Južnoafričke republike bi u tom pogledu mogao biti vrlo ilustrativan.

Tu se krije i nepravedan pokušaj vodećih nuklearnih sila da spreče transfer nuklearne tehnologije u miroljubive svrhe, što je još jedan oblik diskriminacije i sprečavanja bržeg razvoja nerazvijenih zemalja.

Sa druge strane, konvencionalno oružje takođe se razvija u pravcu snažnije vatrene moći, pokretljivosti i efikasnosti, većeg dometa, doleta i drugih osobina, tako da po ukupnoj snazi i silini udara poprima efekte nuklearnih udara.

Nuklearna i konvencionalna oružja sve se više *približavaju*, a oružje sa pojačanom radijacijom (neutronska bomba) briše granicu između njih, što je još jedan korak u nepoverenju između supersila i trci u naoružanju. Prema tome, opšti razvoj nuklearnog i konvencionalnog oružja usmeren je u tom pravcu da odgovori zahtevima doktrine i strategije supersila za vođenje opšteg, svetskog i lokalnog rata, u kojem može biti upotrebljeno jedno i drugo oružje.

Uloga oružja, odnosno vojne sile, međutim, ne iscrpljuje se samo u njihovoj upotrebi u eventualnom ratu, već ima izuzetan značaj i uticaj na odnose u svetu i u miru. Kad je reč o supersilama, to se u prvom redu odnosi na nuklearno oružje strategijskog nivoa. Ono je prema glavnom partneru sredstvo politike ne samo radi održavanja vojne ravnoteže, već i zastrašivanja, ponekad ucene pa i pokušaja da se ostvari eventualna prednost. Prema vanblokovskim zemljama, naročito prema nesvrstanim i novooslobođenim, javlja se kao sredstvo pretnje i pritiska. Jer, do rata ne dolazi zbog toga što ima više vrsta oružja. Razne vrste i količina oružja nikad nisu ni uzrokovale ni sprečile rat. Uzroci su dublji — društveni i politički. No, ono što valja podvući je činjenica da je čovečanstvo došlo u situaciju da danas ima više oružja nego što je potrebno za ratna dejstva. To traži da se narodi moraju boriti protiv trke u naoružanju, odnosno za zabranu upotrebe oružja, a naročito sredstava masovnog razaranja i uništavanja, ne samo zbog izbegavanja rata, već radi očuvanja svoje egzistencije.

Samo neki podaci vrlo reljefno će pokazati koliko postojeće doktrine i strategijske koncepcije podstiču trku u naoružavanju. Okolnost da se nuklearni rat, i pored svih saznanja o njegovim kataklizmičkim posledicama, ipak predviđa u doktrinama supersila, govori o pravom stanju stvari. Nuklearno oružje je još uvek realno sredstvo politike, pre svega u nadmetanju supersila, u borbi za prestiž, ustupke pa i dominaciju. To utiče da se dalje razvijaju novi još kvalitetniji sistemi nuklearnog oružja. Činjenica što živimo u doba detanta, SALT-a, i drugih pregovora o razoružanju ne menja suštinu stvari,

pogotovo što se odnosi među velikim silama u poslednje vreme pogoršavaju.

Svedoci smo da se kvalitativno i brzo razvijaju strategijske nuklearne snage obe supersile.

U SAD se modernizuju postojeće interkontinentalne rakete, a razvijaju se i nove, koje će biti u stanju da vrše korekturu putanje radi preciznijeg pogađanja cilja. Razvijaju se krstareće rakete — univerzalno oružje koje se može lansirati s kopna, mora i vazduha, sposobno da izbegne postojeće sisteme PVO. Bojeva glava može biti nuklearna i konvencionalna. Ovo oružje je predmet spora u SALT pregovorima. Takođe se razvijaju novi nuklearni sistemi strategijskog nivoa u avijaciji i mornarici.

U SSSR-u se, takođe, radi na usavršavanju postojećih strategijskih nuklearnih sistema — povećanjem preciznosti i dometa. Poboljšava se satelitski sistem za osmatranje i izviđanje. Modernizuju se postojeće interkontinentalne rakete i razvija nova raketa velikih mogućnosti i žilavosti. Nova strategijska podmornička raketa je prva sovjetska raketa na moru sa više bojnih glava. Posebnu pažnju javnosti privukao je bombarder TU-26 («Beckfire») velikih mogućnosti, zbog čega je i on sporan u SALT pregovorima dve supersile.

Važno je istaći da je i razvoj taktičkog nuklearnog oružja poprimio nove dimenzije, što je važno uočiti ne samo zbog globalnog odnosa snaga supersila, već više zbog posledica koje to oružje može imati za bezbednost zemalja tzv. trećeg sveta. Očito da su taktička i tzv. mala nuklearna sredstva namenjena i tim zemljama. To su, uostalom, pokazale sve rasprave oko mogućnosti upotrebe nuklearnog oružja male snage i oružja sa pojačanom radijacijom.

Razvoj nuklearnih borbenih sredstava doveo je do ravnoteže, iako u nekim detaljima jedna ili druga strana može imati izvesnu prednost, što za opšti odnos snaga nije odlučujuće. Kad je reč o ravnoteži snaga ona se više izražava kao politička i psihološka, nego kao vojna kategorija, jer njen pravi vojnostrategijski izraz je trka u naoružavanju u uzlaznoj spirali, po kvalitetu i kvantitetu, tj. izražava se u ravnoteži straha i nepoverenju. Odnos snaga u strategijskom naoružanju supersila to najbolje ilustruje.

Naime, prema podacima »Military Balance« odnos u interkontinentalnim raketama je ovakav: SSSR ima 1.607, a SAD 1.054 rakete. Ali, taj podatak nije potpun, jer najveći broj sovjetskih raketa ima samo jednu bojnu glavu, a od onih koje imaju više bojnih glava samo manji deo ima nezavisan sistem vođenja. Američke rakete su, naime, tako konstruisane da nose po tri bojne glave, sposobne za samonavođenje. Sličan je odnos i u broju nuklearnih podmornica;

SSSR ima 60 a SAD 41 takvu podmornicu. Međutim, 60 sovjetskih podmornica ima 740 raketa sa 1.885 bojnih glava, dok američke podmornice imaju 665 raketa sa 5.440 bojnih glava. Ako se saberu sve interkontinentalne i podmorničke rakete dobija se odnos 2.347 : 1.710 u korist SSSR-a. Ali, ako se saberu sve bojne glave na raketama — odnos je 7.550 : 2.500 u korist SAD. Po preciznosti je prednost na američkoj strani, a po ukupnoj megatonaži bojnih glava na strani SSSR-a (4.300:4.150 MT). U strategijskim bombarderima brojčana prednost je na strani SAD koje imaju 530, a SSSR oko 150 takvih aviona.

Izvesna prednost u preciznosti, odnosno megatonaži, je proizvod geostrategijskog položaja, veličine teritorije, gustine naseljenosti i drugih strategijskih razloga, što se izražava i u doktrinama i strategijama svake supersile i bloka.

Prema procenama američkih naučnika i vojnih stručnjaka i komentatora, SAD imaju prednost, posebno u tehnologiji osmatranja i preciznog vođenja bojnih glava, kosmičkoj tehnologiji, elektronsko-kompjuterskoj tehnologiji, primeni lasera, kvalitetu taktičkog vazduhoplovstva i pomorskih snaga opšte namene (osim nuklearnih strategijskih podmornica). Međutim, prednost se naglo smanjuje u domenu: razvoja raketa sa više nezavisno vođenih bojnih glava; tehnologije navođenja velike preciznosti; razvoju lasera u vojne svrhe; razvoja vozila na vazdušni jastuk i tehnologije visokih pritisaka. Konačno, SAD su inferiorne u trupnoj PVO, zemaljskoj artiljeriji, strategijskom sistemu PVO i sredstvima za hemijsko ratovanje.³

Iz ovih podataka se nedvosmisleno može zaključiti da ni jedna strana ne sme dozvoliti prednost koja bi mogla imati šire vojnostrategijske i političke reperkusije. Razne rasprave i diskusije oko prednosti jedne supersile ulaze pre u sferu propagandno-psiholoških akcija nego što su elemenat doktrine i realnog odnosa vojnih snaga i potencijala. Gde nema poverenja, gde se nastoji postići prednost radi političkog i drugog ucenjivanja, tu nema prave ravnoteže, a to je slučaj sa pregovorima koji se odvijaju između supersila bez učešća ostalih zemalja koje su životno zainteresovane da se zaustavi sadašnja trka u naoružanju.

Nikako se ne sme zanemariti ni trka u razvoju konvencionalnog oružja, tim pre što su to borbena sredstva namenjena za lokalne ratove, a svedoci smo mnoštva takvih ratnih okršaja i sukoba koji ne prestaju od kraja drugog svetskog rata. Moderno konvencionalno

³ Vidi Stane Brovet: »Programi i perspektive razvoja novih vrsta oružja velikih sila«, *Vojno delo* 4/77.

oružje, lokalni ratovi i strategija posrednog nastupanja su realnije pretnje za male novooslobođene, pre svega nesvrstane zemlje, nego globalno nuklearno oružje i pretnja svetskim ratom.

U SAD se modernizuju postojeći i razvijaju novi tipovi tenkova sa mnogo boljim okloпом, većim vatrenim mogućnostima, novom municijom. Razvijaju se nova borbena vozila, topovi i haubice, nov arsenal mina i artiljerijske municije veće ubojne moći, dometa i preciznosti. Usavršavaju se protivoklopna oružja veće efikasnosti i preciznije protivavionske rakete; stvaraju se nove verzije helikoptera za podršku i borbu protiv tenkova, itd. U ratno vazduhoplovstvo se uvode novi tipovi aviona, sa novim razornim ubojnim sredstvima, kasetnim bombama i sistemom vazdušnog osmatranja. Plovni objekti i borbeni sistemi u ratnoj mornarici dobijaju nove kvalitete i dimenzije. Sve to treba da poveća pokretljivost, udarnu moć i efikasnost snaga NATO-pakta, naročito američkih formacija koje su sposobne i spremne za intervenciju u bilo kom regionu sveta.

U SSSR-u se odvija sličan proces. Naime, čine se veliki napori u jačanju vatrene moći, pokretljivosti i efikasnosti borbenih sistema i oružanih snaga na bojištu. Razvijaju se novi tipovi tenkova i naročito moderni oklopni transporteri. Usavršavaju se razne vrste mina i nove, još efikasnije protivtenkovske i protivavionske rakete. U ratnom vazduhoplovstvu razvijaju se novi modeli aviona kako bi se postigli veći dolet, nosivost, uspešnije osmatranje, itd. Sovjetska ratna mornarica postigla je značajan napredak, izašla je na sva svetska mora i okeane; postala je ravnopravan partner SAD ne samo po broju i vrsti brodova već i po kvalitetu. Razvijaju se novi brodovi, nosači helikoptera i aviona, jaki artiljerijski sastavi na platformama brodova itd.

I ostale razvijene zemlje na Zapadu i Istoku — SR Nemačka, Francuska, V. Britanija, Čehoslovačka, na primer, nastoje da održe korak u razvoju savremenog konvencionalnog naoružavanja, pored ostalog i zbog sve unosnije trgovine modernom vojnom opremom i oružjem. Trgovina oružjem sa svoje strane takođe, podstiče trku u naoružanju. Ove decenije trgovina oružjem je rasla po stopi od 17 procenata svake godine, pri čemu zemlje proizvođači oružja izvlače profite bez presedana. Prema podacima SIPRI-a, u razdoblju od 1970—1977. u svetu je prodato oružja za preko 32 milijarde dolara. Glavni liferanti su: SAD sa 12,3 milijardi dolara (38% svetske trgovine oružjem), SSSR 11 milijardi (34%), V. Britanija 3 milijarde (9%), Francuska 2,9 milijarde (9%), Kina 0,5 milijardi dolara (2%) itd.

U okviru trke u naoružanju razvijaju se nova oružja tzv. prostornog dejstva. Reč je o geofizičkim borbenim sistemima — meteo-

rološkim i klimatskim oružjima: o veštačkom izazivanju poplava ili suša, olujnim vetrovima, plamenim olujama, izazivanju veštačkih morskih talasa i zemljotresa. Korišćenje prirodnih sila u vojne svrhe je vezano za velike rizike, ali činjenica je da se na takvom oružju stalno radi i da se unapređuju razne tehnike i metodi za njegovu upotrebu. Ratno vazduhoplovstvo SAD, na primer, izvelo je oko 2.600 akcija za izazivanje poplava u Vijetnamu. Radi se i na novim hemijskim i biološkim oružjima, binarnim bojnim otrovima, gorivnim eksplozivima; zatim o genetičkom, kosmičkom, energetskom i drugom oružju neslućenih razornih mogućnosti.

Kad je reč o vojnim doktrinama i strategijama supersila, mora se podvući činjenica da su one *koalicione*, pri čemu obe sile vode glavnu reč u bloku i podstiču procese naoružavanja. Zbog toga i ističu potrebu za koherentnošću blokova i efikasnosti oružanih snaga u svakom ratu. No, odnosi u blokovima su veoma složeni i procesi dezintegracije i raznih oblika otpora nisu beznačajni ni u NATO-paktu ni u Varšavskom ugovoru. To je logično, jer postojeće vojnostrategijske koncepcije pre svega vode računa o interesima vodećih sila u bloku. Naime, posle uspostavljanja nuklearne ravnoteže između SAD i SSSR-a, američki stav o upotrebi nuklearnog oružja je vrlo izniansiran. To je evropske saveznike dovelo u dilemu i podstaklo razmišljanja u javnosti o američkoj nuklearnoj doktrini, »jer kada se radi o planovima upotrebe nuklearnog oružja, onda američka politika nije baš jasno određena«.

U Evropi ima dosta podozrevanja u verodostojnost i pouzdanost američkih obećanja o angažovanju u ratu bez rezervi. Evropljani traže odgovor na pitanje — da li će SAD reskirati uništenje svojih gradova radi spasavanja svojih saveznika u Evropi? Neutronska bomba je, po nekima, američki odgovor na takve dileme. No, i to oružje stavlja Evropljane pred nove probleme. Ima tu i drugih elemenata i dilema koje muče evropske saveznike u NATO-paktu. Zbog toga se često ističe prednost nuklearnih snaga — V. Britanije i Francuske — u odbrani Evrope, što takođe podstiče nuklearno naoružavanje i težnju zemalja da poseduju nuklearno oružje.

Sa druge strane, pritisci SAD na saveznike u NATO da pojačaju izdatke i napore u razvoju konvencionalnog oružja su sve uporniji, što je dodatni element u naoružavanju Evrope, koja je ionako najnaoružaniji kontinent.

Konačno, strategija posrednog nastupanja i specijalni rat, koji sve više postaju sredstvo pretnje i pritisaka, su realnost savremenog sveta, što takođe podstiče trku u naoružanju. Svedoci smo događaja

koji govore o tome da se u okviru strategije posrednog nastupanja kao specifičan oblik intervencije koriste i oružane snage trećih sila, koje vode tzv. predstavničke ratove, što može imati dalekosežne štetne posledice. Naime, to može u buduće postati praksa u realizaciji imperijalističkih i hegemonističkih ciljeva, naročito prema nesvrstanim zemljama. Ta okolnost je takođe faktor koji podstiče trku u naoružanju i unosi dodatne elemente nepoverenja i konfrontacije velikih sila i blokovskih grupacija. U takvoj strategiji posrednog nastupanja i specijalnog rata naročito dolazi do izražaja razvoj novih borbenih sredstava i snaga za tzv. nekonvencionalna dejstva, za terorističke i druge destruktivne akcije protiv slobode i nezavisnosti vanblokovskih, malih i novooslobođenih zemalja, pre svega nesvrstanih.

U složenim vojno-političkim uslovima savremenog sveta i dominantnog uticaja blokovskih vojnostrategijskih koncepcija, organizovanje odbrane nesvrstanih zemalja i svih onih država koje se osećaju ugrožene, realnost je koja traži odgovarajuće oružane snage i naoružavanje. Na taj način su i te zemlje uključene u opštu trku u naoružavanju, premda karakter tog naoružavanja nije isti, jer se suštinski razlikuje od naoružavanja supersila i blokova, jer je i usmereno na odbranu od agresije i drugih oblika pretnji i pritisaka.

Da zaključimo. Savremene doktrine i vojnostrategijske koncepcije supersila i blokova podstiču trku u naoružavanju. Međutim, one su sredstvo politike i izraz protivrečnosti savremenog sveta. Rešenja za razoružanje treba tražiti u sferi politike, u novim odnosima među narodima, razvijanju poverenja i saradnje, čime će i vojnostrategijske koncepcije menjati svoju fizionomiju i sadržaj.